

ПУБЛІКАЦІЇ

Ярослава Мельник
«ПОЕТ ЗРАДИ» ІВАНА ФРАНКА.
ГОЛОСИ ПОЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ: PRO I CONTRA

АДАМ МІЦКЕВИЧ ТА ЙОГО СУЧАСНІ ЗВИНУВАЧІ.
СПБ., 1897

ГОЛОСИ АКАДЕМІЧНОЇ МОЛОДІ
В СПРАВІ Д-РА ІВАНА ФРАНКА.
ЛЬВІВ, 1897

Данило Ільницький
БОГДАН ІГОР АНТОНІЧ
І ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СПИСОК НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ
БОГДАНА ІГОРЯ АНТОНІЧА

ДИПЛОМ МАГІСТРА ФІЛОСОФІЇ
БОГДАНА ІГОРЯ АНТОНІЧА

Ярослава Мельник «Поет зради» Івана Франка.
Голоси польської преси:
pro i contra

Публікуючи в перекладі українською мовою маловідомі матеріали про «Поета зради» Івана Франка – статті польських критиків В. Спасовича «Под обвинением в измене» і П. Варта «Наследие поэта», вміщені у виданні «Адам Мицкевич и его современные обличители» (СПб., 1897), і брошуру «Głosy akademickiej młodzieży w sprawie d-ra Iwana Franki» (Lwów, 1897), не зупиняємось детально над генезою цієї статті й над полемікою, що розгорнулася навколо неї, про це багато писалося в українській і польській літературі¹. Зауважимо лише, що саме ця етапна в багатьох аспектах для біографії І. Франка стаття надовго роз'єднала його з польським громадянством, стала, імовірно, однією з причин публікації 1913 р. «Wielkiej Utraty», манускрипту невідомого автора, який І. Франко купив 1902 або 1903 р. в антикварній крамниці, як п'яте «нововідкрите» частинне «Дрядів» Адама Міцкевича.

Польські критики оцінили Франкову статтю як «ославлення найбільшого польського поета в Європі», як «суцільні

¹ Див.: Возняк М. Франків розрив з польською пресою // *Світ*. 1926. – № 11-12; Грабович Г. Іван Франко і Адам Міцкевич // *Іван Франко і світова культура. Матеріали міжнародного симпозиуму*. – К., 1990. – Кн. 1. – С. 135–141; Рудницький Л. Іван Франко й німецькомовний світ – значення середовища для поета // *Українська література: Матеріали I конгресу Міжнародної асоціації українців*. – К., 1995; Kuplowski M. *I. Franko jako krytyk literatury polskiej*. – Rzeszów, 1974; Kuplowski M. *I. Franko o literaturze polskiej*. – Kraków, 1979.

фальшування» (Г. Монат), навіть як конкретну спробу з боку українського письменника перешкодити спорудженню пам'ятника А. Міцкевичеві у Варшаві. Так, зокрема, вважав В. Спасович. На думку цього критика, а також П. Варта (У. Пільца), «напад» І. Франка на польського поета був загалом спрямований «проти поліпшення російсько-польських взаємин»². «Яким чином зі щирого друга поляків і багатолітнього співробітника польських журналів міг виродитися такий затятий ворог, неперекірливий в засобах, що в своїй злobie доходить до галюцинацій?» – обурювався П. Варта³.

Особливо вороже відреагували на статтю І. Франка деякі польські кола у Львові. У той час на мурах міста можна було побачити плакати з наругами й напастями на І. Франка. На стіні кам'яниці при вулиці Зиблікевича, де мешкав поет, «з'явився напис червоною фарбою: «Tu miezka lotr Iwan Franko!», а на дереві навпроти дому гойдалася з ганчірок зроблена лялька з прищипленим написом: «Iwan Franko!»⁴. «Підлим і нікчемним наклепником» назвали І. Франка у своєму відкритому листі члени польської «Czytelni Akademickiej» (із таким поглядом не годилися лише деякі польські студенти)⁵.

Згодом на зміну лайкам і погрозам прийшла майже повна ігноранція І. Франка в польських літературних колах. «У той час, коли офіційні кола речників польської літератури з поспішністю підносили на п'єдестал кожного третєорядного перекладача на західноєвропейські мови, забуто про те, що біля нас син українського люду <...> Іван Франко, який стільки праці вклав для популяризування великого польського письменника серед українського суспільства», – писав 1941 р. Ю. Бореjšа⁶. Вельми

² Спасович В. Под обвинением в измене // *Адам Мицкевич и его современные обличители*. – Санкт-Петербург, 1897. – С. 5.

³ Варта П. Наследие поэта // *Адам Мицкевич и его современные обличители*. – С. 20.

⁴ Мочульський М. *Іван Франко: Студії та спогади*. – Львів, [1938]. – С. 17.

⁵ *Głosy akademickiej młodzieży w sprawie d-ra Iwana Franki*. – Lwów, 1897.

⁶ Borejsza I. Franko i Polacy // *Czerwony Sztandar*. – 1941. – 11.05.

прикметно, що навіть деякі особисті знайомі І. Франка, дуже прихильні до нього, свого часу сприйняли «Поета зради» як явище, що розлучило їх з українським поетом (Ян Каспрович). Не погоджувалися з Франковим трактування А. Міцкевича й співробітники «Kurjera Lwowskiego», часопису, у якому І. Франко працював майже 10 літ. Із спогадів В.Щурата: «Навіть найбільші друзі його в редакції «Kurjera Lwowskiego», де був десять літ найкращим співробітником, навіть ті, що, зрівноважившись по роках, взяли участь у похороні Франка, – й вони не вміли зайняти становища. Та бодай здержались від дразливого виступу проти нього. Коли Франко появився в редакції за своїм бюроком, винесли всі товариші в іншу кімнату, не привітавшись з ним, і делегували з-поміж себе п. Фрилінга, щоб пішов до Франка сказати йому: “Pan tu nie masz miejsca!”⁷

І. Франко на позір надивовиж спокійно переніс випадки з польського боку. «Прийняв удар з мужеською рішучістю, з філософською резигнацією, – свідчив Г. Бігеляйзен, – зумів замкнути весь внутрішній біль зраних почувань у собі, на оцей їдкий ворожий вереск, що метушився, шалів довкола нього, не відповів їм ні одним словом. Був великим чоловіком»⁸. Справді, окрім витриманої, гідної відповіді одному з критиків – Г. Монатові⁹ реакцією І. Франка було майже цілковите мовчання. Із листа І. Франка до Бодуена де Куртене (друга половина лютого 1898 р.): «Після такої полеміки, якої я зазнав з польського боку, перо випадало у мене з руки... Я волів терпіти зневагу, ніж виправдовуватися перед такими суддями»¹⁰. Хоча відразу ж після перших відгуків у польській пресі І. Франко, вважаючи, що критики його статті «або не читали

⁷ Щурат В. Іван Франко в 1895–1897 роках // *Іван Франко у спогадах сучасників*. – Львів, 1956. – С. 271.

⁸ Бігеляйзен Г. Мої спогади про І. Франка // *Іван Франко у спогадах сучасників*. – С. 300.

⁹ Franko I. Meine «Falschungen» // *Die Zeit*. – 1897. – № 139. Український переклад цієї статті див.: Франко І. Мої «пофальшування» // *Українське літературознавство*. – 1996. – Вип. 62. – С. 41–45.

¹⁰ Франко І. *Зібрання творів*: У 50 т. – К: Наукова думка, 1986. – Т. 50. – С. 105.

її зовсім, познайомившись з її змістом з повідомлень польських газет, або читали з упередженням, через патріотичні окуляри»¹¹, вирішив «вияснити детальніше» «справу з Міцкевичем» і написав статтю «Polnische Polemik», де «на двох останніх сторінках рукопису зібрав основні думки першої статті». Але редакція «Die Zeit», «щоб не роздмухувати справи», відмовилася її надрукувати. Очевидно, із тих самих міркувань не «пустив її в хід» Бодуен де Куртене, якому І. Франко також надіслав цю статтю.

...Але удари виявилися надто болючими. Від них І. Франко не зміг оправитися до кінця своїх днів. «Був спаралізований і вряди-годи навідувала його манія духу Міцкевича. Це є до певної міри дуже знаменний об'яв. Нам слід здогадуватися, що антиміцкевичівський виступ, зокрема відгомін цього інцидента в Франковому оточенні, був засильний і надто нагальний для психічної конструкції українського Мойсея»¹². Тому, на думку багатьох критиків, ім'я А. Міцкевича, яке з'явилося на палітурці Франкового видання в 1913 р., було аж ніяк не випадковим, цим він нібито прагнув виправити свій необачний крок і очистити власне сумління.

Звісно, «Wielka Utrata» багатьма вузлами поєднана зі статтею «Поет зради» – як у сенсі психологічному, так і в сенсі літературному, зосібна також і інтерпретацією в обидвох текстах проблеми зради. У «Поеті зради» І. Франко однозначно не сприйняв засади А. Міцкевича про те, що для поневоленої нації є не обов'язковим дотримання норм традиційної моралі, категорично засудив так звану «патріотичну зраду», співцем якої, на його думку, був найбільший польський поет: «<...> Зрада в своїх найрізномірніших формах творила головну тему майже всіх його поезій, <...> ця зрада – й це найхарактерніше малюється тут не як низька хиба, як заперечення етичного почуття, але дуже часто як щось героїське, а деколи навіть як щось ідеальне, продиктоване найвищим патріотизмом»¹³. «Ось цього моменту в

¹¹ Там само. – С.104.

¹² Бігеляйзен Г. *Мої спогади про І. Франка*. – С. 302.

¹³ Франко І. Поет зради // *Світ*. – 1926. – № 11-12. – С. 13.

Мицкевича, – підкреслює Оксана Забужко, – Франко ніколи не міг сприйняти ні як мислитель – філософ національної ідеї, ні як “цілий чоловік”»¹⁴.

Вельми характерно, що такий самий погляд на «патріотичну зраду», як у «Поеті зради», І. Франко через рік (1898) висловив у статті про Лесю Українку. Звернувши увагу на мотив зради в деяких творах поетеси («Самсон», «Грішниця», «Fiat pox!» («Хай буде тьма!»), «Хвилина розпачу»), зокрема, зацитувавши оті рядки:

О, горе нам усім! Хай гине честь, сумління,
Аби упала ся тюремная стіна!
Нехай вона впаде, і зрушене каміння
Покриє нас і наші імена,

критик відзначав: «Сучасні російські відносини не раз викликали таку розпучливу думку в поетів: пригадаймо хоча б вірш Некрасова на смерть Писарева, де він від правдивого новочасного героя жадав навіть резигнації з особистої честі:

Тот герой, кто и честь свою губит,
Когда жертва спасает людей.

На лихо, ся думка дуже небезпечна і двосічна: жертва з особистої волі і сумління звичайно не рятує нікого, і супроти цього Некрасовського поклику і його практичного переродження на користь свободолюбивого руху в 70-х роках піднявся тверезий та ясний голос Драгоманова з покликом «Чиста справа потребує чистих рук»¹⁵. Відзначивши поетичну красу й силу згаданих віршів Лесі Українки, І. Франко все ж застерігав «проти їх практичної філософії». «Сама авторка, – пише він, – очевидно, також добре розуміє їх практичну неможливість, коли дала їм власне такий титул, що наперед характеризує їх, як хвилевий вибух важкого болю і зневіри»¹⁶.

¹⁴ Забужко О. *Філософія української ідеї та європейський контекст*. – К., 1993. – С. 87.

¹⁵ Франко І. *Леся Українка // ЛНВ*. – 1898. – Т. III. – Кн. 2. – С. 83.

¹⁶ *Там само*. – С. 86.

У «Wielkiej Utracie» І. Франко, не зрікаючись свого розуміння ролі поета в житті суспільства як носія і вихователя високих морально-етичних засад, шукатиме в житті та творчості А. Міцкевича тих моментів, які відповідатимуть його моделі поета. Він злагіднить, а подекуди й заперечить своє оскарження А. Міцкевича як «поета зради» через публікацію в цьому виданні своїх перекладів його високопатріотичних поезій, а також політичної драми «Wielka Utrata», трагедії про підневільне становище Польщі після поразки повстання 1831–1832 рр. У просторому життєписі польського поета, уміщеному в цьому виданні (до слова, життєпис А. Міцкевича побудовано на основі біографічних студій В. Міцкевича та В. Спасовича), І. Франко значно детальніше, аніж у статті «Поет зради», вияснює генезу зради в А. Міцкевича, причому істотно зміщуючи акценти – з оцінки зради («Поет зради») на її причини («Wielka Utrata»). Ба більше: по суті, він приєднався до ось цієї думки В. Міцкевича: «Поет не думав про апофеозу зради, а тільки вказував логічні наслідки гнету. Абсолютна держава – се кузня зради. Валленродизм примусовий для поляків у Росії»¹⁷.

І ще один важливий аспект проблеми. «Wielka Utrata» сприймається як відповідь І. Франка на звинувачення його особисто в зраді з боку деяких поляків. І вельми прикметно, що ця відповідь смертельно хворого письменника засвідчила глибоку шляхетність його натури: «У голосах поляків про українську народність та українське письменство аж надто часто чути такі слова, буцімто українці тільки тим і дишуть, що ненавистю до Поляків, і те тільки вміють, що сіяти ненависть і ворожнечу супроти них, отся книжка нехай покаже їм, що Українці вміють сіяти й дещо інше», – зазначав він у передньому слові до драми¹⁸.

¹⁷ Спасович В. Под обвинением в измене. – С. 5.

¹⁸ Міцкевич А. «Wielka Utrata», історична драма з рр. 1831–1832. З додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову видав др. Іван Франко. – Львів, 1914. – С. VI.

Адам Міцкевич
та його сучасні звинувачі.
СПб., 1897
(переклад із польської)

Вл. Спасович
■ Під звинуваченням у зраді.

Відомий український письменник і агітатор Іван Франко, нині один із головних провідників радикальної партії, ще недавно співробітник польської газети «Kurjer Lwowski», убив одночасно двох зайців: одним пострілом він вразив своїх родичів, галицьких русинів, суворо їх вилаявши, іншим – поляків, кинувши каменем на їхнього найвидатнішого поета, Міцкевича, виставляючи його глашатаєм великого гріха – зради. Ще ніхто не наговорив русинам стільки образливих речей, як Франко у своїх оповіданнях «Галицькі образки». Своїх земляків він не любить за відсутність серед них людей зі справжнім характером, за дріб'язковість, вузький егоїзм, двоєдушність і пиху. «Чи, може, маю любити Русь як расу, – пише він, – цю расу обважнілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізномірнішого сорту?» Франко висловлює цілковиту байдужість до історії своєї Русі, не вірить в її світлу будучину, бо не бачить ніяких основ для її величі в будучині.

Після оголошення таких, цілком неприхильних, почуттів до своєї нації, через що приналежність до неї мусить гнітити його, як ярмо, Франко, одначе, не переходить в жодну іншу

національність, тому що він надто гаряче прив'язаний до загальнолюдських ідеалів справедливості, братерства і свободи, себто, іншими словами, стоїть вище ідеї національності, перебуваючи таким чином у гармонії зі собою, як обранець радикалів і соціаліст, котрі, як відомо, байдужі до національних відмінностей.

З цієї-то абстрактної та піднебесної висоти він і громить Міцкевича – не за естетичні прикмети, а за моральний зміст його поезій, і притягає нашого поета до суду як зазіхача на загальноєвропейські ідеали, причому не до місцевого суду, а до загальноєвропейського, оскільки свій звинувачувальний акт супроти Міцкевича він умістив у віденському виданні «Die Zeit» (8 травня, № 136).

Франко перекоонує, нібито він іще в школі допустився «єресі» щодо Міцкевича, за що йому перепадало від учителів. Але є підстави сумніватися в цьому і вважати, що ця єресь не така вже й давня. До звинувачення Міцкевича його спонукали, очевидно, не улюблені загальнолюдські ідеали, а інші мотиви, свідченням цього є і орган, який пан Франко обрав для оголошення свого звинуваченням, і напрям, і навіть форма, надана останньому. Момент появи статті п. Франка йшов одразу за інформацією про згоду, яку дав російський уряд для спорудження пам'ятника Міцкевичеві у Варшаві, таким чином, стаття могла завадити зборів пожегтвувань і спорудженню пам'ятника.

Уміщення звинувачувальної статті в популярному віденському органі зумовило те, що тріск ракети, що розпалася, пролунав не тільки серед польської преси, передавшись через неї в російські газети, але відізвався і в німецькій пресі, можливо, навіть далі. Нарешті, необхідно звернути увагу й на те, що автор одночасно з визнанням високого поетичного дару Міцкевича декілька разів пом'якшує його провину тим, що, мовляв, свої неморальні помисли він почерпнув у середовищі, просякненому заразними міазмами, тому середовищі, у якому народився і виховувався, оскільки в польському суспільстві, яким воно стало після поділу країни, панували зіпсуття, цинізм і взагалі моменти розкладу, тому і твори поета, як затроєні плоди, що виростили на шкідливому ґрунті, вносять у людську душу свою пагубну отруту. Вся суть статті проявляється в її заключних словах, злісно

спрямованих проти поліпшення російсько-польських взаємин: «Сумний то був час, коли щораз нові покоління кормились його затроєними творами».

Цей останній постріл спрямований так, що снаряд пролітає над головою Міцкевича й потрапляє в сучасне польське суспільство, яке, з огляду на це звинувачення, постає перед дилемою: або, не виправляючись, труїтися далі улюбленим поетом, або розлучитися з ним. Але варто приглянутися ближче і стане очевидним, що дилему, яку поставив п. Франко, не можна сприймати поважно, і що всі його звинувачення є не більше, аніж нешкідливий напад, потішна витівка, яка б не звернула на себе уваги, коли б не з'явилася саме в момент заходів, спрямованих на спорудження з дозволу влади пам'ятника Міцкевичеві у Варшаві.

У своїй статті п. Франко лише моралізує і є при цьому зятим казуїстом. Осмілившись звинуватити Міцкевича в тому, що він, якщо не з коліски, то зі шкільної лавки і аж до кінця своєї поетичної творчості, до «Пана Тадеуша», підносив лише один мотив – мотив зради, автор поділяє аморальне почуття зради на різні види, на зраду просту й зраду патріотичну, і стверджує, буцімто Міцкевич створив цілу низку найрізноманітніших взірців такої зради (eine Musterkarte), починаючи від егоїстичних до найвищою мірою патріотичних. Ці міркування автора, проте, надто примітивні й грубі. Франко відстав навіть від Данте, який налічив чотири головні гатунки зради (позначені іменами Каїна, Антенора, Птолемея і Джудекка), винні в якомусь одному з них розміщені у відповідних відділах дев'ятого кола пекла. Водночас звинувач плутає поняття про зраду з деякими іншими неморальними почуттями й вчинками, як от: із помстою, порушенням подружньої вірності й т. ін.

Так, у юнацькому творі Міцкевича «Zywila» героїня прокидає кинжалом коханого за те, що він врятував її з в'язниці за допомогою покликаних ним ворогів країни. У поемі «Grażyna» героїня помирає через те, що завадила своєму чоловікові укласти союз із німцями. Пан Франко переконує, що Гражина рятує честь батьківщини, зраджуючи ще раз, тепер уже німців (після зради чоловіка), тимчасом як ця зрада полягає лише в тому, що вона

відсилає німецьких послів без результату. У поемі «Pan Tadeusz» бернардин Робак тяжко й болісно спокутує свій гріх – вбивство з помсти столъника – тоді, коли той захищав батьківщину від ворога. Тим часом Франко стверджує, неначе в помислах Робака простежується через особисті причини вчинок, близький до зради батьківщини. Навіть «Poras w Uricie» не знайшов попусту в судді, хоча в цьому вірші оповідається лише легенда про діяння, давно покрите пеленою часу, про Сіцінського, який заманув короля в Упіту, видав його ворогам і погубив свій край.

Нарешті, окрім того єдиного прикладу, який досі скільки-небудь був трактований як апофеоз зради, обіч поеми «Конрад Валленрод», критик вписує Міцкевичеві в *debet* багато таких, у яких поет, змальовуючи зраду, звертає увагу й на заслужене покарання, яке постигає зраду як злочин.

Але царина поезії так само необмежена, як і увесь світ, і вона розпоряджується дійсністю зі всіма хибамі, пороками і злочинами останньої. Якщо дотримуватися методу п. Франка, який в естетику вносить заповіді катехизису, то щезла б трагедія, як один із видів поезії, адже трагедія живиться саме великими злочинами.

Шекспір виявився би великим глашатаєм вбивства, тому що, за винятком комедій, у нього немає жодної п'єси, де б люди не вбивали одне одного, і то вбивств доволі багато. Так само і Данте, якщо б він написав лише «Пекло», не доходячи до «Чистилища» і «Раю», мусив би вважатися проповідником всіх мислимих злодіянь. Мимохіть зауважимо, що і Данте не вмістив серед зрадників Франческо да Ріміні з його коханцем, відвівши їм місце тільки в другому колі свого пекла, поміж блудниками. Але п. Франко перевершив Данте, він навіть Стрільця в «Świtezianka», який покинув русалку, відніс до сонму зрадників. Франко виявив також зраду і в поезії «Рубка», хоча Христині, що втопилася, пан не присягався в подружній вірності, і навіть найприскіпливіший слідчий не виявив би тут зради, так само, як і в п'єсі «Graty», де розігрується трагедія поміж воєводою, його дружиною з коханцем і козаком.

Але автор знехтував логікою до такої міри, що за допомогою дивовижних комбінацій до категорії зрадників відніс і Ренегата, і Тукая, і Густава з четвертої частині поеми «Dziady», і Густава-

Конрада з третьої частини. Насправді, Ренегат Міцкевича тільки ренегат, перекинчик, по-українськи, себто людина, яка через свої переконання або через щось інше відійшла від віри своїх предків, що аж ніяк не означає, що вона неминуче кого-небудь зрадить.

Стосовно Токая, то він тільки песиміст у байронівському дусі; Токай дозволяє розрубати себе на частини за умови, що його чудодійно поверне до життя товариш, якому він довірився. Оповідь переривається раніше, аніж Тукая розсічуть мечем, але Франко здогадується, що товариш не захоче воскресити Тукая, і тому він тут також вбачає епопею зради, лише незавершеної. У 4-ій частині «Дзядів» Густав уявляє, що Марія зрадила його, але наприкінці змушений визнати, що він не мав від неї жодної обіцянки, і що він позбавляє себе життя, по суті, через нерозділене кохання. Але п. Франкові й цього достатньо для зарахування Густава до зрадників, тим паче, що у в'язниці цей же Густав перетвориться в Конрада. Стосовно Конрада та його імпровізації, то Конрад має справу тільки з Богом, якого, як всевідаючого, зрадити не може. Одначе п. Франко й тут не розгубився. Адже Конрад обурюється проти Бога й богохульствує, викликаючи: «помсти, помсти ворогові – з Богом, а бодай би всупереч Богові!» Конрад лише тому не в змозі стати зрадником в ім'я патріотизму, що сидить у в'язниці; але нехай його тільки випустять на свободу, він неминуче стане зрадником. Тут уже обвинувач досягає Геркулесових стовпів безглуздя.

Абсолютно все з творів Міцкевича, окрім одного «Валленрода», ми можемо викреслити із створеного п. Франком звинувачувального акту та усунути його крючкотворство. Нам зостається проаналізувати лише звинувачення проти поеми «Валленрод», яку п. Франко іменує «епопеєю так званої патріотичної зради», себто не зради батьківщини, а віроломством стосовно ворога, довір'я якого здобуто хитрістю і з наміром нанести йому шкоду. Для належного розуміння «Валленрода» треба взяти до уваги такі моменти.

Виданий 1828 р. у Петербурзі «Конрад Валленрод» одразу мав такий успіх у Росії, що невдовзі з'явилося декілька його перекладів. У «Конраді Валленроді» було багато патріотизму, привабливого навіть для чужоземців, а якщо отрута зради в ньому і

є, то доволі непомітна, у малій дозі, вона ніким, окрім хіба Новосильцева, не була зауважена. Із росіянами Міцкевич був щирий, але підтримував знайомство лише з тими, що за своїми переконаннями були дуже близькими до так званих декабристів, які були також сердечними приятелями Пушкіна. Якщо в Міцкевича й було щось неприязнене на душі, то не проти російського народу, поет навіть не здогадувався про глибоку й незаповнену прірву між ним і його друзями в поглядах на кордони. Під пером Міцкевича цей поетичний твір став епосом, хоча за змістом це трагедія, причому трагедія не зради, але підступу, трагедія сумної долі гарної людини, яка гине шляхетно, одначе зі своєї провини, знаючи, що її очікує в майбутньому осуд, і навіть шкодуючи про пролиту кров, адже і «німці – люди».

Міцкевич, ясна річ, не інакше розумів майбутнє свого народу, як у самостійному політичному існуванні, перший камінь до відновлення якого заклав імператор Олександр I створенням Конгресового королівства. Після поразки повстання 1863 р., до якого Міцкевича нікого не намовляв і в якому сам не брав участі, поет із власної волі зробився емігрантом-революціонером і таким самим прихильником повстань, як і всі молоді покоління від поділів Польщі й до останнього вибуху 1863 року. Це вже минулі часи, їхня правдива оцінка полягає в тому, що народ, який має за собою славне минуле, хоча б і упав із власної провини, був би негідний поваги, якби не вичерпав усіх можливих чинників для оборони, якби не постарався принаймні врятувати народну честь. Лише тепер можна стверджувати, що епоха повстань уже безповоротно минула і що перебувати в старих самообманах і політичних помилках було би непростимим навіженством і гріхом супроти власного народу.

Але і в тій перехідній епосі, по суті, не було справжніх прикладів валленродизму, вже 1844 року в поемі «Beniowski» Словацький висміював валленродизм, проте з цілком протилежної позиції, аніж Франко, кажучи, що «замість одного зрадника їх народиться тисяча», причому розумів тут чиновників, які забувають свою народність, хоча б вони й маскувалися валленродами.

Швидко пливе життя в цьому XIX столітті, і великі зовнішні події поступово змінюють наші надії та ідеали, наші наміри й

характери. Але якщо ми порівняємо три прожиті нашим народом періоди після втрати державного буття: епоху від поділів до повстань, епоху повстань від 1830 до 1863 р. і, нарешті, 30-річчя, надто минуле по останньому з них, то виявиться, що морального упадку та зіпсуття було найбільше в першій з цих епох, і попри нашу надмірну розвинену мрійливість у другій з них ми ошляхетнилися й зробили значний поступ у культурі, а цим ми зобов'язані великій поезії Міцкевича, а саме: «Валленродові», «Дзядам» і «Панові Тадеушу», які є її вершиною. Ця поезія пробудила в нас почуття нашої інтелектуальної самотності й тривкості нашої національної культури. З поезією Міцкевича в нас відбувається те саме, що в Росії з поезією Пушкіна. З кожним роком вона стає щораз шанованішою й щораз більше зміцнює наш дух.

У третьому зі згаданих періодів ми, правда, дорогою ціною, але звільнилися від тих логічних помилок, які змушували нас безплідно тратити наші сили, були перепоною розвою і, будучи притаманними самим нашим духовним вождям, у тому числі Міцкевичеві, зменшували благодетельність впливу на наступні покоління тих думок і почуттів, які вони сприйняли від своїх натхненників. Але цей вплив ще збільшиться, якщо ми спроможимося виокремити те, що в поезії Міцкевича залишається безсмертно прекрасним, відкинути те, що в ній було тільки захопленням і політичною фантазією.

Ми не станемо шукати разом із ним опори ззовні, щоб піднятися з чужої милості та з її допомогою; не будемо покладати надій ані на наполеонівську зірку, яка остаточно погасла в Сіданській катастрофі, ані на хвилі всесвітньої революції, як це було 1848 р. Не станемо більше захоплюватися месіанізмом, пишаючись видуманою роллю. Не може серед нас вже більше бути мови про звернення до матеріальної сили: наша зброя може бути тільки духовною, а наші засоби дії лише законні. Нарешті, для нас розсіялася й та велика омана, буцімто ми маємо справу лише з урядом; у російському народі не раз у моменти кризи голосно звучала патріотична струна, і вона доводила тоді, що вміє обороняти своє політичне панування. Якщо відкинути ті елементи, які для нас є сьогодні пережитками, то в поезії Міцкевича зостанеться

саме тільки чисте золото. Із такого чистого золота вилитий весь «Валленрод», який є не тільки епопеєю зради, але найкращим відомим мені на сьогодні твором.

Розлучаємося з п. Франком без жалю і гніву, бо хіба можна сердитися на річ настільки необдуману й незрілу, на річ, якій притаманні риси дрібного політичного школярства?

II. Петро Варта (Е. І. Пільц) ■ Спадщина поета (Краї, 24 і 31, 1897).

Дозвіл уряду на спорудження у Варшаві пам'ятника Міцкевичеві російська преса сприйняла з різними почуттями. Деякі газети поставилися до цього повідомлення з повним розумінням, інші байдуже і, нарешті, у двох-трьох воно викликало гнів і обурення.

Але як одна ластівка не робить весни, і поява однієї чайки не прогнозує бурі, так і ці непримиренні, роздратовані голоси не творять ще суспільної думки і не мають нас тривожити. Проте їх не варто й ігнорувати. По-перше, тому що серед небагатьох прихильників напряду, що представляють ці видання, є і такі, від яких подекуди багато що залежить, по-друге, наше замовчування могло би викликати серед необізнаних зі справжніми реаліями припущення, що цим мовчанням ми намагаємося прикрити слабкість нашого становища й наших доказів.

Було би незгідно з нашою честю відповідати ухильно на прямо поставлені нам запитання. Не можна стверджувати, що Міцкевич ніколи не писав нічого ворожого супроти Росії та росіян, що з його уст ніколи не роздавалися гіркі скарги, що він завжди стримував почуття, які його охоплювали. У № 27 «Краю» ми вмістили в перекладі статтю п. Мрочковського із «С.-Пет. Вед.», спрямову проти надмірних докорів російської преси. У «Пані Тадеуші», на думку автора статті, не видно ані злоби, ані зневаги; російські солдати борються хоробро, істинно російська людина капітан Риков зображений в симпатичних рисах; погано

виставлений лише майор Плут, особа польського походження. Коли поет проклинав тих, що «прославляють тріумф», то, звісно, не мав на увазі Пушкіна. До кінця життя Міцкевич залишався справжнім другом і шанувальником російського поета, це видно зі спогадів п. Смирнової та його статті після смерті Пушкіна в «Globe». П. Мрочковський правильно вчинив, спростувавши помилковий погляд, але не можна заперечити, що серед поезій Міцкевича є й такі, про які можна сказати, що вони написані жовчю та кров'ю і є віддзеркаленням пристрасного протесту. До таких творів треба віднести третю частину «Дзядів», «До приятелів», «Редут Ордона», «Нагляд», «До матері Польщі» та ін.

Заперечувати очевидне – завдання нешляхетне й безсенсове. Так, найбільший польський поет писав проти Росії.

Це було шістдесят років тому, після нещасливої революції 1831 року, серед загального потрясіння. Душа поета, подібно до золотої арфи, значно чутливіша до всіх народних печалей, ніж звичайна людська душа. Міцкевич не міг не піддатися чуттям, викликаних безнадійним відчаєм, що оволодів тоді всім польським суспільством; він підкорився їм, як син свого народу, як частина його душі, як невід'ємна крапля його крові. Коли в ту епоху навіть найбільш стійкі й байдужі уми не могли боротися проти пориву почуття, яке захоплювало всіх, чи в змозі було противитися найбільш чутливому й найбільш вразливому з польських сердець? Якщо б Міцкевич інакше почував, мислив і діяв, він не був би народним співцем. Вимагати від поезії, щоб вона перетворилася в книгу холодної мудрості або барикаду проти необачних поривів свого народу, означає цілком викривляти природу поезії та моральне обличчя поета.

Коли страждання, подібно до пазурів яструба, устромилося в нещасне серце поета, коли спокій відлетів від нього, то мова його, колись мирна й заспокійлива, перетворилася в палючу; над його душею пронеслася буря, розірвалися всі колишні зв'язки. Прекрасно й глибоко зобразив колись стан цієї обуреної душі п. Л. Полонський. Розуміючи деяких ревнителів, він зауважив: «Вони, очевидно, запропонують тіні самого поета питання, з яким звертався пастир до Густава в «Дзядях»: а чи ти знаєш Євангеліє?

На що Міцкевич із таким же правом, як його герой, міг би відповісти іншим питанням: а чи знаєш ти, що таке нещастя?»

Наші супротивники кажуть, що поезія Міцкевича – се гаряча і небезпечна лава, що виривається з патріотичного вулкану, не застигаючи ні від часу, ні від невдач, що його твори не втратили значення політичного катехизису і для сучасного покоління. Ось це змішування понять, для загальної користі, варто роз'яснити.

Чари поезії Міцкевича діяли однаково на нас усіх – як прихильників примирення, так і непримирених: всі ми однаково захоплюємося художністю форми і глибиною зображених у ній почуттів, із цього животворного джерела ми тамуємо наші прагнення до високого й любимо поета сердечною та вдячною любов'ю, але ... не повчаємося від нього політично. Ясний шлях, на який ми ступили після скількох літ найтяжчих випробувань, освітлений лише світочем розуму. Почуття одразу ж позбавили би нас рівноваги. Ми заблукали би з ними, як колись немало блукали; поезія, заснована на чуттях, поганий порадник у реальному житті, та вона ніде й ніколи не служила для цієї мети. Вона окрилювала героїчні пориви, відчайдушні зусилля, вона створювала ум безумства, але розуму не визнавала, міряла сили по меті, а не мету по силах. Як тільки наше життя вступало під сіре світло втомлюваної буденної праці, ангел поезії віддалявся. Дійсність і поезія – два полюси, два навзаєм супротивні начала, поєднання яких немислиме й не потрібне. Царство поезії не від світу сього, і в цьому таємниця її могутності і привабливості. Не тільки Міцкевич, який ніколи не вважався політиком, який зневажав «політичну мудрість» і так охоче «закривав двері від критиків Європи», але жоден, навіть найгеніальніший політик минулої епохи не в змозі був би навчити нас, як нам треба поводитися в теперішній час, чого дотримуватися і якими дорогами йти. За шістдесят років відбулося море подій, змінилися взаємини, обставини, змінилися люди. Шукати практичних вказівок у такому віддаленому часі, такому несхожому на сучасний, те саме, що питати поради в зброяра з «Пана Тадеуша», що виготовляв «сагаласівки» в Балабанівці, щодо конструкцій зброї найновіших систем.

Польський народ бажає спорудити пам'ятник Міцкевичеві не як своєму політичному вчителю, ще менше як «апостолові ненависті», але як своєму найбільшому народному співцеві, що творить його славу й гордість. Таким був замисел при виникненні цієї пропозиції, і для здійснення цього замислу польське суспільство приносило свої датки. Ми вважаємо, що і сам дозвіл для спорудження пам'ятника ґрунтувався на тій же самій підставі.

Столітній період польських повстань і змов віднині завершений. Щораз глибше і щораз сильніше наше суспільство проникається потребою вироблення нових політичних шляхів.

Висувати в такий момент позов щодо правомислія поезії Міцкевича, означає викликати кривавий привид спогадів, роз'яструвати ще не зажили рану. Останні з вигнанців і засланих за участь у збройних повстаннях отримали дозвіл повернутися на батьківщину. На епохи 1831 і 1863 рр. покладена печать забуття. Невже треба при цьому тривожити спокій великого поета, що давно лежить у могилі? Що сказали б про російського патріота, який би обрав для себе спеціальний спорт відкопування дратівливих деталей 1812 і 1855 років на доказ неможливості сьогодні миру між Францією та Росією? Якби подібний виклик тіней здатен був бентежити мирні стремління народів, то жодне зближення між ними не могло би здійснитися.

Одначе, окрім докорів, звернених до поляків за їхній намір поставити пам'ятник тому, чиє «кожне слово «дихало ненавистю», з'явилися, як відомо, ще інші, більш дошкульні звинувачення проти Міцкевича, зокрема звинувачення в прищепленні та возвеличенні зради, проти польських поколінь у тому, що вони кормилися цією отрутою.

Звинувачувальний акт складено у Відні, але тут, у Петербурзі та в Москві, одразу ж виявилися довірені особи, які виправили з нього копію для розголошення та збільшення значення сили звинувачувального акту.

У Варшавській губернаторській типографії надрукована брошура з голосним підписом «польський патріот», у якій автор висловлював побажання, одне з двох – або, щоб йому було ясно доведено, що помисли Франка несправедливі, або інакше, щоб

польський народ засудив пам'ять поета до позбавлення честі. Чи спростовувати висновки Франка? Подібне завдання було би і не легке, і неприємне, і майже принизливе. Чи можна боротися словом із недобросовісністю або з очевидним безглуздям? І, одначе, на тій підставі, що в нашому становищі не доводиться нехтувати жодним супротивником, кинену рукавичку підняли Вл. Спасович, Л. Страшевич, Г. Монат, Л. Щепанський та ін.

Ми вважали, що достатньо було лише однієї статті п. Спасовича, який розібрав по черзі всі пункти звинувачення і доказав їхню нікчемність, і що полеміка на цьому мусила бути припинена. Але ми помилилися: львівський рицар, правда, замовк, але зате на арену виступив під спущеним прапором його варшавський зброєносець. Вступати в бій зі щитоносцем п. Франка не варто. Він сам невисокої про себе думки й відмовляється «вступати в суперечку з вченим славістом і знавцем польської літератури» через брак знань і недостатню підготовку. Але нам все-таки доведеться до мовленого вище додати від себе декілька слів *ad usum* деяких критиків, які, ґрунтуючись на висновках п. Франка, дошукувалися «традиції» зради!

Якби теорія п. Франка, що приводить у захват автора брошури, була справедливою, то зрада в Польщі стала б звичайним явищем, ввійшла би в плоть і кров і проявилася би насправді. Чи можна це засвідчити, не вдаючись до силування, не підводячи під поняття про зраду проявів і діянь іншого ґатунку?

Буквально трактований валленродизм полягає в тому, аби мовчки підкрастися в табір ворога, приспати його підозру, ввійти в довір'я, змінити одяг, відтак віру та звичаї, і після цього здійснити помсту над неозброєним. Чи бувало в нас щось подібне? Чи багато впродовж цілого століття виявилось в нас валленродистів? П. Франко опинився би в доволі скрутному становищі, якби йому довелося скласти список тих зрадників. Сам принцип валленродизму чужий польському характерові. Можна скласти цілу литанію польських проґршень, але абсолютного іншого характеру: нерозсудність, пиха, викличне зухвальство, пристрасть скакати через вогонь, не лише напередодні Іванового дня, але ніколи поляк не навчився: «як скривати свій гнів під землею, мати

вигляд скромний, подібно до остиглої змії, і мовою отруювати непомітно, як подих гнилизни».

Ось і все, що можна сказати стосовно помислів п. Франка, що видаються настільки переконливими наївному (а, може, тільки лукавому) авторові згаданої брошури, який вважає, що тільки під його снарядами буде розрушена найсильніша з твердинь польської слави. Але оскільки «польський патріот», подібно до деяких із російських публіцистів, очевидно, високої думки про моральний авторитет п. Франка, його щирість і послідовність, то дозволимо собі навести факт, який, можливо, проллє деяке світло на особистість автора памфлету «Поет зради».

Наприкінці листопада 1885 року з нагоди 39-ї річниці смерті Міцкевича вийшов номер «Краю», присвячений пам'яті знаменитого поета. У цьому номері між іншими статтями вміщена стаття п. Ів. Франка про вплив Міцкевича на українську літературу й про переклади творів поета. За словами Франка, цей вплив був великий і благотворний. Автор характеризує різні періоди впливу поезії Міцкевича й всієї польської поезії загалом на творчість українських поетів, причому робить такий висновок: «На мою думку, вплив Міцкевича на українську літературу не можна розглядати як завершений, а навпаки, разом із поступом цієї літератури розвинуться в ній також здорові зерна, посіяні генієм литовського співця в численних поколіннях українського народу».

Це п. Франко написав 12 років тому. Тепер ж, коли «генію литовського співця» вдячний народ має намір спорудити пам'ятник, то п. Франко оглянувся та накинувся на нього з обухом: здорові зерна перетворилися в нього в «каплі вбивчої отрути», а благотворний вплив на польську й навіть українську літературу в «джерело морального зіпсуття».

Ми могли б на цьому *coup de grace* закінчити нашу полеміку з п. Франком, якщо б не одна одна суто психологічна загадка: яким чином могло відбуватися настільки різюче переродження поглядів людини й письменника? Яким чином зі щирого приятеля поляків, багаторічного співробітника польських журналів, міг виродитися такий завзятий ворог, нерозбірливий в засобах, що у своїй затятості доходить до галюцинацій?

Поясненням цього може бути лише зміна, що відбулася в його політичних і суспільних поглядах.

П. Франко пройшов потрохи різні переконання.

Від демократизму він перейшов до радикалізму, від радикалізму до соціалізму.

Соціалізм же представляє собою вчення, що вимагає від своїх сповідників не лише вірності та послуху в майбутньому, але й відречення від минулого, від понять і забобонів релігійних і національних, від будь-яких спогадів і традицій. І оскільки це вимагається від кожного нового члена, що вступає в соціалістичну спілку, то чи можемо ставити на карб провини п. Франкові те, що він забув про свою статтю в «Краю» 1885 року. У тих сферах, у яких він нині обертається, таке очищення від колишніх помилок, напевне, зачислиться йому як заслуга.

«Польський патріот» із Варшавської губернської типографії припускає, що коли польське суспільство переконається в справедливості помислів Франка, то воно «складе на вітвар вітчизни тяжку жертву», відречеться «від безглуздового культу Міцкевича»: «Як жаль, що цей незвичайний геній зів'яв під впливом поганого середовища, яке оточувало його!»

Від вданого «польського патріота» (о *patriotisme ou vas-tu te nichter*) ми, звісно, не можемо вимагати, щоб він проник до глибини польського чуття, але ми вправі припустити, що він нас зрозуміє в суто психологічному сенсі. Великі поети, боготворені народом, який вбачає в них уособлення народного генія, виходять із горнила часу і чистішими, і досконалішими. Вони одухотворюються з кожним новим поколінням, втрачаючи при цьому свої земні форми й набуваючи обриси ідейні. Міцкевич нашого часу вже не той, яким він був декілька десятків років тому; це новий Міцкевич, викарбуваний із народної легенди, що трактується винятково крізь призму своєї духовної спадщини. З освяченого духу поета впали покрови всіх земних відхилень, всіх помилок. І навіть якби за життя поета на його великому серці було, справді, щось подібне на виразку, нанесену гіркотою, то від неї тепер, коли тому майже піввіку, зітліло саме його серце, не зосталося би ні сліду.

Голоси академічної молоді
в справі д-ра Івана Франка.
Львів, 1897

Після появи у віденському тижневику «Die Zeit» статті Івана Франка під назвою «Поет зради», коли вже все суспільство і всі часописи висловили з цього питання свою позицію, від імені академічної польської молоді, що навчається у Львівському університеті, забрала голос «Академічна читальня», оголосивши в № 5 «Czasopisma akademickiego» за 1897 р. «Відкритий лист академічної молоді в справі статті д-ра Івана Франка» (I).

Певна частина тієї молоді, не погоджуючись із позицією, яку в тій справі зайняла Читальня, висловила свої погляди в статті під назвою «Кілька слів з приводу “Відкритого листа академічної молоді в справі статті д-ра Івана Франка”» (II).

Від її імені звернулися товариші Давід Освальд і Виростек Міхаль до редакції «Czasopisma akademickiego» з проханням також умістити цю статтю на сторінках «Czasopisma». У наступному номері редакція вмістила відмову такого змісту: «Кореспонденція редакції. Товаришам Виросткові Міхалові і Давидові Освальдові відповідаємо, що їх обширної статті про «Лист Академічної читальні до д-ра Франка» не можемо надрукувати, тим паче, що річ і так запізніла, а її розтягнення та роз'ятрення, на нашу думку, було би шкідливим. Утім, згаданий лист товаришів значною мірою є повторенням аргументів, знаних уже з інших джерел, лише інакше та з іншою метою складених».

У переконанні, що річ надто важлива, аби її легко можна було зняти з порядку денного, ця група молоді ухвалила оголосити

свої погляди публічно. Не бажаючи, проте, щоб її голос був одиноким, закликала через вище згаданих товаришів до вислову своєї позиції слухачів Львівської політехніки та «Zjednoczenie», що об'єднує поступову молодь, яка отримує освіту в Кракові.

З метою оголошення друком товариші з Політехніки надіслали свою заяву (III), а «Zjednoczenie» – копію листа до д-ра Франка (IV).

Відкритий лист академічної молоді в справі статті д-ра Івана Франка

Як представники громади академічної польської молоді, що навчається у Львівському університеті, котрі згуртувані в нашому Товаристві та визнають Академічну читальню за головне огнище інтелектуального й національного життя молоді, яка в щорічних публічних святкуваннях висловлює свою пошану Міцкевичеві та його ідеалам, почувасмося до обов'язку забрати слово в справі статті українського письменника д-ра Івана Франка, уміщеній у віденському тижневику «Die Zeit» під заголовком «Поет зради», де, як відомо, «поетом зради» представлений найвизначніший поет Слов'янщини, наш народний пророк, шанований без винятку всім народом і всіма його верствами, високо оцінений навіть ворогами, Адам Міцкевич.

Не хочемо входити в суть статті д-ра Франка, статті, що має риси посполитої газетярської роботи, не хочемо розглядати детально звинувачень, які висунув др. Франко, у надії, що невдовзі нас виручить фахова історико-літературна критика, проте звертаємо увагу на той сумний факт, що ця стаття з'явилася в час, коли ім'я автора «Пана Тадеуша» стає щораз популярнішим і щораз ширші верстви народу навчаються з його поезії любові до вітчизни, того почуття, яке пронизує всі його твори, становить провідну думку переважної частини його поезії, б'є з кожного його слова.

Д-р Іван Франко вважається видатним українським письменником і публіцистом, одним із найвизначніших представників поступових кіл руської нації, що живе з нами одним життям, а з того, що писав дотепер, може видатися, що д-р Франко працює на те з вірою в корисність такої праці – щоб руську демократію поєднати згідно з поступом польської демократії там, де сходяться їхні цілі. Не розминемося з правдою, якщо скажемо, що різні табори сподівалися, що гармонія польської та руської демократій причиниться насамперед до вирівнювання різниць поміж обидвома націями, що полегшить спільне життя і спільну працю.

Тимчасом із-під пера того представника руської демократії виходять слова, які не можна читати без найбільшого обурення – з боку авторитетного українського письменника трапляє нашого найславнішого поета трактування і поверхове, і необґрунтоване, і фальшиве, і така лавина ненависті, що ми не можемо стриматися, аби не поділитися нашим обуренням зі всією польською суспільністю.

Розуміємо й тлумачимо тимчасову суперечку руських і польських сторін, бо визнаємо той факт, що український народ як окремий, має свої певні спеціальні інтереси, що вимагають систематичної та щоденної оборони. Розуміємо, що в такій боротьбі можуть не раз, і навіть доволі часто, впасти дразливі й болючі слова, але не можемо виправдати, лише відверто засудити факт, що хтось без жодного роздратування й розгарячування, але з холодною розвагою вдається до таких засобів, як д-р Франко, і так злісно, і з такою ненавистю плює на пам'ять того, кого весь народ шанує і любить, на згадку про якого меркнуть партійні чвари, який – пан Франко знає про це добре – є шанований як найвидатніша постать Польщі після її поділу. Незважаючи на те, не можемо стриматися від осуду моральної вартості людини, яка так чинить, яка, засліплена ненавистю, доходить до немислимих консеквенцій, яка твердить, що апофеозом зради є вірш «До матері Польщі», вірш, що містить болісну, страшну подекуди іронію, вірш, що є моральним ляпасом, даний москалям, за неприхований утиск нашої нації! Це вже кульмінаційний пункт злої волі, вершина безчесності! тут мусить насунути альтернатива,

що той, хто так пише, або не розуміє тенденції поезії, її думок і прагнень, або – пан Франко з тим словом упродовж останніх днів освоївся і погодився – є підлим.

Першої альтернативи прийняти не можемо, тому що минуле д-ра Франка на це не дозволяє; утім, і його цинічне зізнання, що ще в гімназії потрапив був так інтерпретувати поезії Міцкевича, що заслужив дисциплінарне покарання, також усуває будь-які сумніви.

Залишається, отже, альтернатива друга: Пан Франко підлий, це правда так очевидна, як очевидним пофальшуванням є вся його стаття, не через подання та згрупування уривків із творів Міцкевича, а через інтерпретування та перекручення їхньої думки й тенденції, через свідоме нехтування властивої інтерпретації, аби читача, що не знає правдивого стану речей, групуванням тих чи тих фрагментів навести на фальшиву дорогу, для якої дороговказом є і титул, і тенденція статті.

Статтю п. Франка в тій формі, у якій вона є, не можна потрактувати інакше, як наклеп із огляду на правду, з якою він немало розминувся, підлістю з огляду на засоби, якими тією роботі послужив, і денунціацією з огляду на мету, яку автор хотів досягти.

Може, судячи з висновків статті п. Франка, йому йшлося про таку почесність, якої домагаються російські чиновники, які так само, як він, «глибоко» застановлюються над творами нашого поета – чи до яких доходять хакатичні прусаки, здатні підступно перекреслити найшляхетнішу польську думку лише тому, що вона польська.

Стверджуємо відверто й публічно, що, незважаючи на те, якими були колись стосунки – чи то між руською та польською молоддю, чи то між одним та іншим народом, ніхто з поляків не наважувався проявити неповагу, що більше, зневажити пам'ять Шевченка, шанованого українцями за їхнього найбільшого поета, що ніхто й ніколи не вдавався до перекручення та зумисного фальшивого тлумачення творів українського співця, що ніхто не висмикував із українських тлумачень про Шевченка негативних думок і не творив із них тенденційної мозаїки очорнення братнього народу.

Такі посягання на пам'ять великого поета, таке тенденційне представлення діяльності та ідеалів поета, якого служіння є «генієм альтруїзму», не спричинюється принаймні до налагодження стосунків поміж двома народами, яких доля зв'язала в Галичині необхідністю спільного проживання. Такі вчинки підкопують саму можливість згоди поміж поляками та українцями. Якщо п. Франкові здається, що такими статтями, уміщуваними в поступовому німецькому часописі, він прислужиться ідеї поступу, то він дуже помиляється – а якщо колись щось зробив для поступу, то ця стаття ту його працю заперечує.

Єдину втіху черпаємо з того, що п. Франко – це тільки виняток, що за ним не стоїть і з ним не солідаризується загал українського народу, що ми з українцями, обіч плювань, обіч старань із його боку, знайдемо *modus vivendi*, що, зрештою, ця стаття виїшла з-під пера людини, яка, обурюючись на зраду, сама зраджує свій власний народ.

За те, що до ряду кривд і наклепів, яких нам не шкодують наші вороги, д-р Франко додав ще одну, не менше від тих болісну; за те, що не згідно з правдою насмілився посягнути на чисту пам'ять поета; за те, що дозволив собі в очах неприятелів польського народу принизити того, кого з пієтизмом шануємо – за те ми перед лицем польської суспільності та всіх людей ганьбимо д-ра Франка ім'ям нікчемного наклепника, кидає йому в очі слова поета, якого спотворив: «Геть від моїх ніг – щоб моїх ніг не спідлив».

За виділ Академічної читальні у Львові

Антоній Левандовські,
заступник

Едмунд Пастерз,
секретар

■ ■ Декілька слів з приводу ■ «Відкритого листа академічної молоді в справі статті д-ра Івана Франка»

Коли відома стаття д-ра Івана Франка з'явилася у віденському «Die Zeit-i», коли вся польська преса, почасти й чужоземна, зайнялася незвично гаряче справою тієї статті, коли все польське суспільство виповідало свою думку про цю справу через різні органи й часописи, роздавалися голоси, щоб і репрезентація польської академічної молоді забрала голос і публічно висловила свій погляд на статтю, яка вчинила стільки галасу.

Виділ Академічної читальні як «представниці польської академічної молоді, що навчається у Львівському університеті» почував себе також до того обов'язку і в 5 номері «Czasopisma akademickiego» за р. 1897 оголосив «Відкритий лист академічної молоді в справі статті д-ра Івана Франка», що мав бути висловом точки зору молоді на цю квестію.

Одначе оскільки той «Відкритий лист» не відповідав поглядам певної частини молоді, оскільки міркування над статтею д-ра Івана Франка в автора «Відкритого листа» такі, що підписатися під ними абсолютно не можемо, вважаємо необхідним за допомогою нинішньої статті висловити наш погляд.

Передусім засвідчуємо публічно щиро й з глибокого переконання, що підставою, на якій ґрунтується наша опінія стосовно тієї справи, підвалиною, із якою виходимо в розмірковуваннях про неї, є глибоке схилення як перед поезією, так і перед творчістю найбільшого польського поета. Ми гордимся, що наша суспільність видала того мужа, одного з найбільших мужів не лише Польщі після її поділу, але й нинішнього століття. Наша честь співцеві «Дзядів», що з грудей своїх, болячих болями мільйонів, видав стільки надії та втіхи на майбутнє для свого пригнобленого народу, не менша від тієї честі, яку йому віддає весь народ – навпаки, у поезії Міцкевича, якою виплекані наші серця і думки, вбачаємо те, що є нашим ідеалом, поступом і свободою.

Тому також мусимо висловити жаль і вболівання з приводу того, що, коли в статті д-ра Франка пам'ять нашого поета зазнала неслухняних звинувачень, які не могли не образити, значна частина нашої преси боронила поета в спосіб, що ображав як ту пам'ять, так і гідність польської суспільності, яка гордиться традиціями свободи й толерації. Робимо це насамперед тому, що за прикладом тієї преси репрезентація тутешньої польської академічної молоді оголосила протест у конклюденціях своїх попросту неможливий, будучи забороною того, що польська молодь завжди голосила й сьогодні голосить, будучи чимось іншим, аніж оборона, чимось подібним до статей тих часописів, що віддавна тільки чекали нагоди, аби оплювати й потоптати людину, яка – будучи українцем – завжди і всюди подавала нам щирю руку до братньої згоди і співпраці, а чинила це тільки тому, що розуміла поступ не як забавку, не як страшидло на врублі, але щиро працювала для нього, правда, на шкоду певній частині суспільності, але ніколи на шкоду нашого народові!

У своєму «Відкритому листі» виділ Академічної читальні назвав д-ра Франка наклепником, підлим і донощиком. На якій підставі? Побачимо.

За найголовніше звинувачення, завдане д-рові Франкові, вважаємо звинувачення в підлості й наклепництві, і саме цьому передусім маємо намір присвятити декілька слів.

Оскільки можна зрозуміти зі всього «Листа», Академічна читальня «нагороджує» тими найтяжчими звинуваченнями д-ра Франка не за його висновки про суспільність, а за його неправильне інтерпретування творів Міцкевича. На підтвердження наших слів натрапляємо у висловах: «Не можемо усправедливити, тільки відверто засудити факт, що хтось так злісно і з такою ненавистю плює на пам'ять того, кого весь народ шанує і любить (стор. 130, *Czasop. akad.* рядок 16–11 знизу), дещо нижче знову читаємо: «І помимо того не можемо стриматися від осуду моральної вартости людини, яка так поступає» (стор. таж сама, р. 8), і, насамкінець, рядки: «тут мусить насунутися альтернатива: що той, хто так пише, або не розуміє тенденції поезії, її думок і прагнень, або – пан Франко з тим словом упродовж останніх

днів освоївся і погодився – є підлим». Тут виразно йдеться не тільки про постать Міцкевича та про його пам'ять, скривджену статтею д-ра Івана Франка. Рівнож те саме знайдемо і в кінцевому фрагменті згадуваного «Листа», який ще більше підтверджує наше міркування, що звинувачення в підлості й наклепі завдано д-рові Франкові лише на підставі інтерпретації поезії Міцкевича. Цей уривок звучить так: «Що не згідно з правдою насмілюся досягнути на чисту пам'ять поета; за те, що дозволив собі в очах неприятели польського народу принизити того, кого з пієтизмом шануємо – за те ми перед лицем польської суспільності й всіх людей ганьбимо д-ра Франка ім'ям нікчемного наклепника, кидаємо йому в очі слова поета, якого спотворив: «Геть від моїх ніг – щоб моїх ніг не спідлив».

Чи справді так? Чи справедливо називати наклепником, підлим, нікчемним, донощиком того, хто не хоче визнати за свої наші визначні національні світочі й дозволяє їх собі не так інтерпретувати, як їх інтерпретують інші? Чи не розуміє автор «Листа» того, що ми мусили би повернутися на цілий вік назад, ми, діти ХІХ століття, звиклі до інтерпретування та критикування кожної величини на власний розсуд? Чи поділяє автор погляд, що було справедливим свого часу називати Міцкевича розбійником за те, що дозволив собі інтерпретувати так, як йому подобалося, Козміана й Осінського, шанованих у всьому суспільстві за світочів правди, або Словацького за те, що критикував і кпив собі з Міцкевича та інших? Чи з цього приводу, що хтось насмілюється інтерпретувати наші світочі тенденційно, можна судити про моральну вартість інтерпретатора, і чи не годиться, радше, вважати подібні енулсіяції звичайним літературним памфлетом, написаним на актуальну тему?

На це питання нехай собі дасть відповідь автор статті.

Провина д-ра Франка, на нашу думку, полягає в тому, що справедливий, зрештою, жалі до польської суспільності він вилляв на Міцкевича, у тому, що категорично твердить, нібито поезія Міцкевича була отрутою, яка систематично вщеплювалася в серця молоді. Д-рові Франкові можна зробити закид не через його писанину про Міцкевича, але через його судження про суспільність,

одначе й через це його не можна назвати підлим. Чому – спробуємо обґрунтувати. Очевидно, неправда, щоб людина такої величини, такого бачення і здібностей, як д-р Франко, не бачила, що мотив зради є, власне, одним із найголовніших у поетів всіх народів – доволі пригадати імена Байрона й Шіллера, і, незважаючи на це їхня поезія не впливала негативно на молодь і на суспільство. Якби д-р Франко писав цю статтю не в стані надзвичайного роздратування, але з «холодною розвагою», як твердить автор «Листа», то він би це побачив. Складно зрозуміти, звідки авторові «Листа» відомо, що д-р Франко написав свою статтю «без роздратування і розгарячування», але з «холодною розвагою». На наш погляд, ця впевненість мусила б ґрунтуватися на дуже близьких і тривалих взаєминах із д-ром Франком. Але автор сам собі суперечить, пишучи далі: «який, засліплений ненавистю, доходить до немислимих консеквенцій». Але той, хто «засліплений ненавистю», безумовно, не може писати «з холодною розвагою»!

Ці обставини, на нашу думку, свідчать про те, що д-р Франко написав свою статтю в якомусь великому роздратуванні й рознервуванні. А в такому разі йому не можна закинути підлості.

Якщо ми ще раз повернемося до фальшивої інтерпретації Міцкевича, то стане очевидним, що звинувачення д-ра Франка багато стратять на силі з огляду на його визнання, яке, не знаємо чому, автор «Листа» називає цинічним. Франко зізнається, що він, ще будучи учнем гімназії, рівнож так само по-своєму інтерпретував Міцкевича. Це свідчення того, що погляди на особистість Міцкевича й дух його поезії, через які, власне, робляться д-рові Франкові звинувачення, були його власними, до того ж незмінними відддавна. Це позиція суто літературна, і вона не дає ні найменшої підстави нікому робити комусь із цього приводу таке тяжке звинувачення, як це зроблено зараз.

У «Листі» є такий уступ: «Тут мусить насунутися альтернатива: той, хто так пише, або не розуміє тенденції поезії, її думок і прагнень, або – пан Франко з тим словом упродовж останніх днів освоївся і погодився – є підлим». У вічі впадає відразу нелогічність тієї альтернативи. Альтернатива, на наш погляд, може бути лише такою: Той, хто так пише, або не розуміє тенденції поезії,

або розуміє її і зумисне робить фальшиві висновки. Лише з такої альтернативи, зосібна з другої її частини, могло б (уже як висновок) випливати звинувачення в підлості. Проте таке звинувачення з огляду на причини, які ми навели, абсолютно неможливе.

Чому стаття д-ра Франка називається «доносом з огляду на мету, яку автор насамперед хотів досягнути...», зрозуміти не можемо. Можливо, що автор, який вміє читати поміж рядків і багато домислювати, вбачає її в словах статті «*Sein Geheimrath und Sectionschef*», але свого часу часописи писали про це дуже широко, ми не бачимо причин цього ще раз тут підтверджувати. Який це був донос? До кого він був адресований? Хто його за нього винагородив? Можливо, уряд російський, який так щедро посилає рублі тим, які вміють йому прислужитися? На наш погляд, такі припущення, а чуємо те тут і там – є просто немислимыми, хоча б з огляду на те, що вважаємо російський уряд занадто спритним і таким, що розуміє свій інтерес, аби в якийсь спосіб підтримувати радикала-соціаліста.

Чи є тут сліпа ненависть, як хоче автор «Листа»? На це легко відповісти. Річ у тім, чи до цього часу д-р Франко дав докази, що його ненависть до польської суспільності, до польського народу, така сильна, аби потрапила затьмарити в ньому ясність погляду, чи з його статей в «*Die Zeit*»-і про галицькі вибори може скластися враження якоїсь ненависти? Гадаємо, це було б непростимою короткозорістю. Чи, можливо, його автобіографія в «Галицьких образах» може напровадити нас на таке припущення? Послухаймо, що пише там д-р Франко про свої взаємини з поляками: «Називають мене не раз завзяті польські патріоти ворогом поляків. Що маю сказати на такий закид? Чи посилатися на свідoctво тих поляків і польок, яких люблю, яких високо ціную і маю до них всіляку пошану? Ні, піду простішим шляхом і скажу відверто: не люблю занадто завзятих патріотів, тих, що мають уста, повні Польщі, а серце холодне до недолі польського селянина й наймита. Скептично аналізуючи свій власний руський патріотизм, застосовую ту саму мірку й до патріотизму патентованих польських патріотів, якими не можу захоплюватись. І не дивуюсь, що вони платять мені тією самою монетою, з добрим процентом».

І далі: «Говорили про мене, що я ненавиджу польську шляхту. Якщо до польської шляхти зарахувати Ожешко й Конопницьку, Пруса й Ленартовича, Остою й Карловича, – то така думка про мене буде цілком несправедлива, бо цю справжню шляхту, цю еліту польського народу ціню і люблю, як люблю всіх благородних людей власного і кожного іншого народу. Що таким самим почуттям не обдаровую того чи іншого галицького шляхтича або навіть більшої їх частини, то, напевно, з причин цілком відмінної натури від тих, які велять мені любити перших. Якщо серед галицьких шляхтичів знайду коли які симпатичні винятки, не занедаю ударити про них у великий дзвін». З висловленими тут поглядами д-ра Франка можна погоджуватися або ні, проте не можна твердити, що в тих поглядах пробивається ненависть до польського народу або упередження до польської літератури. У цьому щирому визнанні ми вбачаємо щось зовсім супротивне.

У вступі своєї статті в «Die Zeit-i» др. Франко згадує про те, що ще Брандес звинувачував Міцкевича в апофеозі зради, і каже, що до відновлення тих звинувачень його осмілив факт, що поляки не обурилися на Брандеса. Чи ж можна йому приписувати зумисну образу польської нації?

Др. Франко людина надзвичайно освічена, інтелектуальна: чи таким людям, можливо, з огляду на їх великий індивідуалізм, не дарується завжди і всюди, якщо якась певна ідея отримає в них надто суб'єктивне потрактування? Власне, так по-своєму, на наш погляд, суб'єктивно, Франко зрозумів Міцкевича. І це причина його літературних присудів. Хіба за це він заслуговує на такі звинувачення, які його спіткали? Одначе, якщо можна – а на те, либонь, всі згодимося – кожній мислячій людині інтерпретувати все по-своєму, то гадаємо, що таким незвичайним людям, як д-р Франко, поготів! У цьому місці ми запитаймо шановного автора «Відкритого листа», як саме він «обдарував» тих польських критиків, які не менше, аніж д-р Франко, роблять звинувачень Міцкевичеві з приводу Конрада Валленрода, ба більше, роблять його відповідальним за «zdrodnicze» події 1831 р., якщо він назвав підлим, наклепником і нікчемним українського критика. А прецінь ті люди заслуговують найперше поваги.

Що ж до суджень д-ра Франка про польську суспільність, то, як уже ми зазначили вище, вважаємо їх не наслідком якоїсь видуманої ненависті до польського суспільства, лише наслідком незвичайного рознервування і роздратування, яке, скероване цього разу проти польської суспільності, не шкодує теж і власного народу, про що свідчить згаданий вище вступ до «Галицьких образків». Але як, з одного боку, не можна висновувати з першого висновку про ненависть Франка до поляків, так само не можна висувати з другого звинувачення у «зраді власного народу». Останнє звинувачення д-рові Франкові з боку репрезентації польської молоді є передусім очевидним нерозумінням його слів про власний руський патріотизм. Якщо автор «Листа» добачив «зраду власного народу» в словах д-ра Франка: «Варто працювати для цього народу, і ніяка праця не піде на марне», то річ ясна. Sic dixit Академічна читальня, що пишається ідеалами Міцкевича і поступом! За ким повторює Читальня ці звинувачення? За тими русинами, що віддавна при кожній нагоді очорнювали й принижували д-ра Франка з причин всім відомих. Слідуючи за ними, Читальня опинилася в опозиції до тих українських приятелів, які назагал не кинули каменем на автора «Галицьких образків», тому що, мабуть, зрозуміли і відчували його патріотизм.

Для остаточного відкинення звинувачень запитуємо автора «Листа», чи можна назвати підлою людину, яка задля своїх переконань зреклася блискучої кар'єри, що їй не раз усміхалася?

Стільки щодо звинувачень, висунених д-рові Франкові.

Поминаємо багато інших неконсеквенцій і суперечностей у «Відкритому листі», тому що це не наша мета. Однак однієї речі полишити ніяк не можемо. У «Відкритому листі» знаходимо дуже важливий літературний блуд, якого авторові «Листа» недобачити не вільно було, якщо в цій квестії хотів замислити снаряд супроти д-ра Франка. Автор урочисто заявляє, що «ніхто з поляків не наважувався проявити неповагу, що більше, зневажити пам'ять Шевченка». Справді? Окрім відомої критики Совінського, відсилаємо зацікавлених до статті, уміщеної в I томі Бібліотеки варшавської за р. 1862, у якій автор соромливо скривається за псевдонімом: (f), не наводячи жодного прикладу

з творів Шевченка на підпертя своїх міркувань, накидається на постать Шевченка з безприкладною розбійницькою безсоромністю. Не можемо всього переповісти, бо мусили би хіба всю статтю переписати дослівно, подаємо тут лише декілька зразків тієї літературної критики: «Бліднуть і дрижать нам уста кожного разу, коли мусимо говорити про ті реалії, до яких Шевченко пориває живучих. Але, головне, у нього струмені горілки струменяться навпіл з кров'ю» (стор. 160 р. 9–6 знизу), або: «Шевченко є хлопський Нерон. Мається тут на увазі перелицювання й вивернення підшивки наверх. Хворів він на надмір дарів Божих, з якими не знав, що робити, мріяв бути великим, але волів обрати інший легший шлях, беручи за майстра Герострата. Не пробував навіть бунтувати; лише обурювався ..., цинізм його переходить усілякі межі; здається, що писав кров'ю, а засипав попелищем» (стор. 161 р. 1–10 згори), або: «Його точка зору, ґрунтована на праві помсти, більша, ніж поганська, бо навіть звіряється: Жорж Санд говорив, що помста найшляхетніша зі злочинів. Шевченко йде далі, бо робить з неї шляхетство душі. Щодо його особистих взаємин із суспільністю, то ті непорівняно зриміше показують його моральну злиденність і геростратичне безсилля водночас з пихою без меж. Якщо про кого, то про Шевченка можна сказати в справжньому сенсі цього слова, що “*Improbus labor vincit omnia*”» (стор. 161 р. 17–25). Навелис-мо, здається нам, достатньо.

Чи подібно вчинив д-р Франко з Міцкевичем?

Як вільно було газетам, які завжди дотепер без найменшої рачії та підстави змушували ганьбити д-ра Франка в очах поляків, необґрунтовано висуваючи йому очорнення їх перед опінією Європи з приводу його статей в «*Die Zeit*» про галицькі вибори, як дозволено було зараз тим газетам звинуватити його в зумисному накинненні на пам'ять Міцкевича через ненависть до всього, що польське, то не вільно було тій поступовій академічній молоді, що, за словами «Відкритого листа», «до останньої хвили вірила, що д-р Франко працює на те, з вірою в корисність такої праці – щоб руську демократію поєднати згідно з поступом польської демократії там, де сходяться їхні цілі». Найперше не можна було кидати так необдуманно каменем тій інтелегентній молоді, яка хоч

трохи знає психологію людини. Чи не годилося інакше боронити нашого поета, аніж це вчинила преса, відтак за нею й репрезентація молоді? Які враження можуть всі винести з такої оборони, яку провадили часописи проти звинувачень Франка, оборони, що була, радше, тільки оплюванням і нападом на людину, котра нічим не дала доказу, що нас ненавидить, а виголосила хибну думку, але сміливо й щиро. Слова Франка наприкінці статті про те, що «сумно з народом, що поета зради вважає своїм найбільшим співцем», могли би бути для нас певною мірою образливими, але навіть це можна погодити зі симпатією до польського народу, якщо взяти до уваги те, що рівночасно Франко пише про поляків у «Галицьких образках».

Чи ті, котрі, можливо, читають статті наших часописів, сумно визнати, і «Відкритого листа польської молоді», не винесуть про нас такого враження, як ми про тих хакатистів, які – замість як годиться боронити свого – хоча тому ніщо не загрожує, кидаються на все, що польське, у сліпій затягості бойкотуючи його й завдаючи образ. Чи це не зменшує честі для нашого поета?

Чи був Міцкевич «поетом зради»? Тієї квестії не торкаємося, бо не вважаємо це за квестію – на це Міцкевич завеликий і зашляхетний.

Якщо в чомусь і забираємо голос, то в квестії способу його оборони. Одна річ, шанувати і любити пам'ять Міцкевича й боронити його, коли його спіткають несправедливі звинувачення, інша – бути самому несправедливим і замість цілитися в річ цілитися в людину.

Заявляємо, що вся дотеперішня діяльність д-ра Франка не провадить нас до переконання, що він є «підлим», «нікчемним наклепником» – навпаки, цінуємо в ньому те, що він завжди свої думки висловлював публічно і з великою громадянською відвагою.

Але не бажання ламати списи в обороні д-ра Франка провадить нас до оголошення нашої позиції. Нам йдеться про принцип. Др. Франко є одним із найактивніших речників поступу в нашому краю. Скільки ретроградних часописів накидалося на нього за те віддавна, при кожній нагоді намагаючись приписати

йому ненависть до поляків. Отож, природно, що після в статті в «Die Zeit» преса накинулася на нього з подвійною енергією. Патріотичний пафос в її устах був, на наше переконання, лише маскою, що скриває заздрість, яку пошукує реакція для піонерів поступу. Не бачимо причин для тих звинувачень д-рові Франкові, які йому зроблено в «Листі», заявляємо про те публічно, аби можливі звинувачення подібних інтенцій, які, на наш погляд, відчуваються в редакційних статтях, не впали на всю польську молодь, якщо її репрезентація зробила хибний крок – без порозуміння зі загалом молоді оголосила свій «Відкритий лист».

Вище ми вже зазначили, що, на наш погляд, така оборона образлива для шани Міцкевича. Втішаємося, проте, тим, що шана, яку свої і чужі віддають найбільшому поетові Слов'янщини, як витримала звинувачення д-ра Франка, так само витримає і моральну шкоду, яку їй могли нанести деякі оборонці.

Можливо, що наша заява викличе якусь полеміку, можливо, що подекуди нас неправильно зрозуміють, що з'являться такі, які через наш виступ почнуть боротися супроти нас і ширитимуть сумніви щодо щирості нашого патріотизму й нашої пошани Міцкевичеві, можливо, що в чийось очах будемо осуджені за тенденційну оборону радикала Франка перед патріотами, але ми приймаємо такі звинувачення з поблажливою усмішкою. Нам достатньо усвідомлення, що правда на нашому боці, а для тих ентузіастів, що закинуть нам брак патріотизму, маємо слова д-ра Франка: «Не люблю патентованих патріотів, тих, котрі мають уста повні Польщі, а серце холодне до недолі польського селянина чи польського наймита».

Борович Йозеф, Давид Освальд, Фербер Давид, Фельдман Берnard, Фіялкевич Чеслав, Ганс Адольф, Кахнікевич Станіслав, Кагоне Казімір, Кільбінські Едмунд, Кнорф Якоб, Людвіг Адам, Оржеховські Казімір, Осостовіч Йозеф, Пітровські Йозеф, Ржеговські Піотр, Раст Осіас, Риманські Зигмунт, Сокаль Якоб, Вільчінські Маріан, Виростек Міхал, Забокрзіцкі Александер.

III. Заява технічної молоді

Погоджуючись із основним змістом сьогоднішньої статті, виступаємо проти звинувачень, висунених п. Ів. Франкові у «Відкритому листі академічної молоді в справі статті д-ра Івана Франка» (Слідує 58 підписів).

IV. Лист «Zjednoczenia» до д-ра Ів. Франка

Краків, д. 7 липня 1897 р.

Шановний Пане!

У травневому зошиті академічного часопису наші львівські товариші вмістили відповідь на Вашу статтю про Міцкевича. Ця відповідь, проте, не може вважатися думкою всієї польської поступової молоді назагал. Не може вважатися через те, що вона є не лише безоглядним потоптанням Вашої позиції, але й приниження Вас як особистості, попри те, що саме молоді не гоже нікого перемагати тільки зброєю сильних висловів і алюзій, які, очевидно, із дійсністю не мають ніколи нічого спільного. Цей спосіб годиться лише для тих, що не мають інших моральних засобів до оборони.

Із цілковитою рішучістю виступаючи супроти подібного трактування Вас, не маючи нічого спільного з позицією польської поступової молоді, водночас мусимо висловити на цю справу нашу точку зору.

Ваша стаття в «Die Zeit» зачепила нас так само сильно, як і наших львівських приятелів. Занадто цінили ми Вашу дотеперішню діяльність у справі поступу в Галичині, у справі зближення обох народів під гаслом спільної суспільно-культурної праці, занадто добре знали ми Вас як людину, перейняту наскрізь тим, що маємо

найкращого з нашого культурного доробку, занадто багато бачими ми Вашої праці, вкладеної в розвій культурного поступу і в нашу демократію, щоб Ваша стаття не могла зачепити нас за живе.

Ваші висновки нас переконали, що Вам йшлося не тільки про виступ проти панівних нині кіл у Галичині, але й проти нашої демократичної ідеї, тому що для нас Міцкевич завжди був і є представником найкращої в нас доби розвою демократичної думки. Постаті того, що він, масштабу, глибоко закарбували своє ім'я на картах історії всієї європейської демократії, то були ті, що гинули в Італії, у Німеччині, в угорському повстанню, ті, які підписали комуністичний маніфест. Надто добре мусили Ви знати, яке значення вони мають для нас у час загальної анемії на полі суспільного руху, і незважаючи на те Ви втягнули ім'я Міцкевича до круговерті в Галичині.

У Вашій статті було стільки незгідного з Вашою дотеперішньою діяльністю, стільки подібного до трактування нас як найтяжчих ворогів нашої культури, що цього кроку з Вашого боку нічим іншим, як тільки хвилиним роздратуванням, не можемо собі пояснити.

Тепер, виступаючи проти неприйняттого для нас трактування Вас нашими колегами, не маємо, одначе, тієї певності, чи належить вважати Вашу точку зору свідченням рішучого розриву з нашим поступовим рухом чи тільки тимчасовим кроком.

З огляду на ставлення нашого демократичного руху до руської квестії, з огляду на те, що нас єднає з руською молоддю, ми б хотіли відповіді на це питання. Єднання з руським рухом для нас, надто тепер, є надто важливим, щоб ми не рахувалися з кожною постаттю з-посеред поступових українців, надто з тими, які з огляду на їхнє минуле, на їхню невтомну працю для справи поступу, такі симпатичні для нас, як Ви.

Від імені правління «Zjednoczenia»

Голова
Казимир Будзинський

Секретар
Станіслав Вірзейський

Богдан Ігор Антонич Данило Ільницький
і Львівський університет

Творчість українського поета Богдана Ігоря Антонича (1909–1937) особлива тим, що, з одного боку – його поезія гідно зайняла своє місце серед найяскравіших явищ української літератури, а з іншого – Антонич постійно притягує не відкритими та не до кінця осмисленими гранями своєї мистецької особистості. Якщо своєрідною літературною революцією наприкінці 60-х рр. ХХ ст. стало те, що ім'я Антонича та його твори після тридцятирічної перерви було повернуто українському читачеві, то сьогодні вони – об'єкт літературознавчого аналізу, полеміки та дискусій.

Пошуки та знахідки щодо творчості Антонича стали можливими завдяки тому, що архів поета, який зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, відкриває нові обрії для дослідника.

Водночас нові літературознавчі підходи продиктовані за-своєнням досвіду світової філософської думки, яка на початку ХХ ст. низку ідей перетрансформувала на художню творчість. Скажімо, феноменологічні категорії Е. Гуссерля, Р. Інгардена є важливими не лише через те, що «найвидатніші мислителі мали потребу експлікувати свої ідеї на мистецтво та літературу»¹, а й через те, що ці ідеї можна застосувати до суто літературознавчого дискурсу, аби поглянути на те чи інше явище під потрібним

¹ Зубрицька М. *Ното legens: читання як соціокультурний феномен*. – Львів: Літопис, 2004. – С. 69.

фокусом. Адже зв'язок «західноєвропейської літературознавчої критики й теорії літератури з філософією, ідеологією та загальноінтелектуальним контекстом» увиразнює «дух часу»², який у свою чергу розширює поле для осмислення яскравих постатей літератури чи її окремих явищ. Роман Інґарден, найяскравіший представник феноменологічної критики, писав:

Вважаю корисним для дослідників літератури набути відповідної філософської культури, і то в таких різних її ділянках, як психологія, етика, естетика, а зокрема онтологія літературного твору, щоб дізнатися про погляди, які з'явилися в них, і тим виробити собі певну дозу критичного ставлення й глибшого усвідомлення власної наукової праці, а також знайти в онтології літератури окреслення своїх конкретних дослідів³.

На сьогодні не до кінця відомою сторінкою інтелектуальної біографії Богдана Ігоря Антонича є час його навчання у Львівському університеті. А період цей є одним із найважливіших у формуванні майбутнього поета і водночас дуже цікавим з огляду на систему навчання у цьому закладі, якому Антонич віддав п'ять років свого життя.

Закладені під час навчання у Сяноцькій гімназії основи світогляду та інтереси Богдана Ігоря Антонича на повну силу розвинулися в університеті. Тут він проявив себе як ерудит та інтелектуал. Опубліковані сьогодні спогади про поета засвідчують: окрім успішного навчання на славістиці (філософський факультет), він брав активну участь у гуртку українців. Саме у студентські часи заявляє про себе як про поета непересічного обдарування. Антонич активно спілкується з різними людьми, які займалися культурною діяльністю, та завойовує авторитет і повагу.

Діяльність Антонича, зокрема те, що майбутній поет виявляв особливе зацікавлення до української мови та літератури (пізніше – цілеспрямовано студіював українську літературну мову,

² Там само.

³ Цит. за: Зубрицька М. *Ното legens: читання як соціокультурний феномен*. – С. 69.

нею писав свої вірші та інші твори, українською літературою цікавився постійно), пояснює, чому він обрав славістику. Річ у тім, що Львівський університет, як раніше Сяноцька гімназія, був польським навчальним закладом. Якщо за часів Австро-Угорської імперії в університеті була кафедра руської словесності, на якій викладали знамениті українознавці (Я. Головацький, О. Огоновський, К. Студинський), то за Антоничевого навчання (а це 1928–1933 рр.) Галичина перебувала під польською окупацією. Звернемося до історичного коментаря.

Після розпаду Австро-Угорської імперії Галичина була захоплена Польщею. Міністерство віровизнань і освіти Польщі вже 18 листопада 1918 р. спеціальним розпорядженням оголосило, що бере Львівський університет під свою опіку, і присвоїло йому ім'я польського короля Яна Казимира. Мовою викладання у навчальному закладі стала тільки польська, лише на теологічному факультеті окремі дисципліни читалися латинською мовою. Кафедри з українською мовою викладання були закриті. Протягом двох-трьох років було звільнено з роботи всіх професорів і доцентів української національності, українській молоді було обмежено доступ до навчання в університеті⁴.

Оскільки Богдан Ігор Антонич не належав до «політичної молоді», то й не намагався протестувати проти таких умов. Вільно володіючи польською мовою, маючи неабиякий багаж знань із мов та літератур світу, випускник Сяноцької гімназії Антонич обирає славістику, яка була у розпорядженні філософського факультету*.

До 1924 р. університет складався з чотирьох факультетів. Розпорядженням Міністерства від 31 жовтня 1924 р. філософський факультет було поділено на два окремі факультети: гуманітарний і математично-природничий. На початку 20-х років ХХ ст. в університеті

⁴ <http://www.lnu.edu.ua/general/aboutu.htm>

* Твердження про те, що Антонич вивчав в «університеті українську філологію» є неточним (Найдан М. Біографічний зарис про Богдана-Ігоря Антонича // Антонич Б.-І. *Велика гармонія* / Пер. з укр., передм. від перекладача і приміт. М. Найдана. – Львів: Літопис, 2007. – С. 7, 17). Майбутній поет слухав курс руської (української) мови у межах курсу слов'янської філології, але основною спеціальністю його навчання була польська філологія. Але про це – далі.

було 55 кафедр, 19 відділень, 6 клінік, 2 поліклініки, факультетська бібліотека, наукова бібліотека з університетським архівом, ботанічний сад. За кількістю студентів Львівський університет був одним з найбільших у Польщі. З 1919/20 до 1937/38 навч. року їхня кількість збільшилася з 2647 до 5026 осіб. Було запроваджено принцип «numerus clausus», згідно з яким українці мали обмеження при вступі в університет (не більше 15 % від кількості абітурієнтів; поляки у цьому випадку мали не менше 50 %). Навчальний рік розпочинався 1 жовтня і закінчувався 30 червня, він поділявся на 3 частини, або триместри⁵.

Антонич все-таки вступив до університету, однак цей сумнозвісний «numerus clausus» буде застосовано до нього уже після завершення навчання: не його, а когось іншого пошлють на стажування за кордон, відтак Антонич змушений буде заробляти на хліб літературною працею.

Незважаючи на те, що «в університеті не було жодної кафедри з українською мовою викладання, жодного професора української національності»⁶, Антонич йде подвійним шляхом: тобто, з одного боку, він сумлінно виконує навчальну програму, а з іншого – самостійно, наполегливо працює над українознавством.

Що ж, власне, вивчав в університеті Антонич? У дипломі магістра філософії⁷, виданому 23 травня 1934 р., зазначено, що його спеціальністю була польська філологія. Навчання, безперечно, не обмежувалося лише польською мовою та літературою. Антонич здобув широку гуманістичну та філологічну освіту славістичного напрямку.

Система підготовки філологів у Львівському університеті часу Антоничевого навчання була різноманітною. Окрім предметів загального спрямування, практикували наукові просемінари та семінари, а також лекційні курси і практичні заняття вузького профілю.

⁵ <http://www.lnu.edu.ua/general/aboutu.htm>

⁶ Там само.

⁷ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Фонд № 10 (далі – ЛННБУ). – Одиниця збереження 1. – Аркуш 20.

Як уже зазначалося, кожен навчальний рік поділявся на триместри. Відповідно кожен із навчальних предметів Антонич вивчав у межах того чи іншого триместру: деякі курси тривали три триместри, деякі два, деякі один, а деякі й довше, ніж один навчальний рік. Невідомо, які курси були обов'язковими, а які факультативними. Все ж, якщо велику частку предметів міг обрати сам Антонич, то можемо подивуватися його педантичності та всестороннім зацікавленням: його індивідуальна програма може бути прикладом всебічного гуманістичного самовдосконалення.

На сьогодні можемо відтворити список навчальних курсів, які відвідував майбутній письменник, за його заліковою книжкою (*książeczka legitymacyjna*)⁸.

Цілком очевидно, що найґрунтовніше Антонич вивчав саме польську філологію, адже це було його спеціальністю.

Загальний курс польської мови передбачав: вступні зауваги («Вступ до науки про польську мову»; «Вступ до історії польської мови»); історичне, так би мовити, діахронне вивчення («Огляд історії польської мови»; «Діалектні ознаки середньовічної польської мови»; «Описова граматики середньовічної польської мови»; «Історична фонетика польської мови»; «Найдавніші юридичні тексти як джерело польської мови»); поглиблене вивчення сучасної польської мови («Граматики сучасної польської мови»; «Розвиток відмінкових форм польських займенників, прикметників і числівників»; «Розвиток форм дієслів»; «Словотвір польської мови»; «Словотвір іменників та займенників»; «Польський синтаксис»). Оскільки кожен філолог – потенційний педагог, то в загальному курсі польської мови у Львівському університеті вивчали методичні предмети, зокрема «Методику навчання польської мови», «Методику навчання польської граматики», «Теорію граматики і практичне навчання польської мови у середніх школах».

Курс польської мови проводив професор Генрик Кароль Ґертнер (*Henryk Karol Gaertner*; 1892–1935), філолог, мовознавець та музикант. Походив він із краківської родини юристів, вивчав психологію та філологію у Ягеллонському університеті (Краків),

⁸ ЛННБУ ім. В. Стефаніка. – Од. зб. 1. – Арк. 54–80.

був професором Люблінського Католицького Університету (1919–1925), з 1926 р. аж до смерті – професором Львівського університету. Гертнер – автор праць «Про завдання стилістики» (1922) та «Граматика сучасної польської мови» (1931–1938). Був членом Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові⁹.

Професор Гертнер вів також просемінарські заняття з польської мови. Відомий український літературознавець Теокист Пачовський згадує, що «вже на першому курсі Антонич склав успішно колоквиуми з польської мови і літератури, щоб стати членом просемінарських занять у професора Г. Гертнера та професора Ю. Кляйнера»¹⁰. І справді, в архіві Антонича є свідоцтво, в якому засвідчена участь Антонича у цьому просемінарі. А полягала вона у «збиранні матеріалів до словника Шимоновича»¹¹. З Гертнером пов'язує Антонича й те, що він був улюбленим учнем професора та спеціалізувався у нього.

Особливу увагу приділяв Б. І. Антонич студіям над фонетикою у проф. Г. Гертнера <...> Його манила фонетика слов'янських мов, бо сам він був людиною музичальною, на що вказують наспівні інтонації його поезій¹².

Незважаючи на те, що студент Богдан Ігор Антонич проявляв великий інтерес до мовознавства, спеціалізувався у Гертнера та писав магістерську роботу в нього (тема магістерської роботи Богдана Ігоря Антонича звучала так: «Значення дієслів із суфіксом -ną*»), все-таки найбільшу активність він проявляв у просемінарських заняттях із літератури.

Курс польської літератури був розрахований не лише на лекції загального змісту («Історія літературної майстерності

⁹ http://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Karol_Gaertner

¹⁰ Пачовський Т. Наукові інтереси // *Весни розпіваної князь. Слово про Антонича: Статті, есе, спогади, листи, поезії* / Упоряд. М. М. Ільницький, Р. М. Лубківський; передм. Л. М. Новиченка. – Львів: Каменярь, 1989. – С. 336.

¹¹ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Од. зб. 1. – Арк. 31.

¹² Кізілік О. Молодий назавжди // *Весни розпіваної князь. Слово про Антонича: Статті, есе, спогади, листи, поезії*. – С. 351.

* «Znaczenie czasowników z przyrostkiem -ną».

(світової і польської)»; «Вступні зауваги та вправи із історії польської літератури»; «Польська поетика»; «Польський преромантизм та романтизм»; «Вступ до історії романтизму в Польщі»; «Історія польської літератури XVII століття»; «Огляд розвитку польської літератури у XIX та XX ст.»; «Джерелознавство історії польської літератури»), а й на огляди творчості окремих польських письменників («Адам Міцкевич. Огляд ранньої творчості»; «Ігнаци Красіцький і його час»; «Антоній Мальчевський. Життя і творчість»; «Александр Фредро. Життя і творчість»). Кілька курсів було присвячено окремим творам («“Король Дух” [Ю. Словацького]»; «“Емансипантки” і “Фараон” Болеслава Пруса»; «Драматична творчість Юзефа Шуйського»). Те, що цілий триместр, а подекуди і кілька триместрів були присвячені аналізу окремих творів, не могло не вплинути на літературознавче мислення Богдана Ігоря Антонича – адже саме під час скрупульозної роботи над текстом кожен філолог може навчитися вдумливо аналізувати художній твір, врешті – це початки майбутньої наукової діяльності. Надто, що літературознавчий аналіз був не лише предметом роботи на семінарах – йому передували теоретичні літературознавчі курси («Теорія та аналіз епіки»; «Теорія літератури. Частина I: літературні форми»; «Теорія і методика літературознавчих досліджень»)*.

* Щодо теоретичних курсів, то в сучасних наукових колах доволі часто виникає питання: чи слухав Богдан Ігор Антонич лекції відомого польського ученого Романа Інгардена, адже ідеї Антонича «буквально збігаються з основними ідеями Р. Інгардена, який саме у цей період проживав і працював у Львові: у 1924-1933 рр. – приват-доцентом, а з 1933 року – професором філософії Львівського університету» (Зубрицька М. *Homo legens: читання як соціокультурний феномен*. – С. 12–13). Однак у жодній із статей Антонич прізвище Інгардена не згадує. Прізвища польського теоретика літератури немає ні в навчальній програмі, ні в конспектах університетських лекцій, ні в різноманітних нотатках Антонича, що зберігаються в архіві поета у ЛННБУ ім. В. Стефаника. Але хоча жодного документального підтвердження немає, все ж можна припустити, що дух та аура феноменологічних ідей Інгардена витали у Львівському університеті, отож могли захопити й Антонича, бо ж Інгарден був учнем Казимира Твардовського, який також читав лекції і Антоничу. Хоча взагалі діалог Інгарден–Антонич радше типологічний.

Літературні заняття проводили професори Вільгельм Адольф Брухнальський (Wilhelm Adolf Bruchnalski; 1859–1938) та Євгеній Кухарський (Eugeniusz Kucharski; 1880–1952).

Однак найбільший вплив на Антонича мав історик та теоретик літератури єврейського походження, помітна постать польської гуманістики початку ХХ століття, професор Юліуш Кляйнер (Juljusz Kleiner; 1886–1957). Він навчався в одній із львівських гімназій, вивчав полоністику, германістику та філософію у Львівському університеті, навчався також у Німеччині та Франції, був стипендіатом Оссолінеуму, в 1908 р. захистив докторську дисертацію. У 1916–1920 викладав у Варшавському університеті, а в 1920–1941 – професор Львівського університету. Деякий час працював у Люблінському Католицькому Університеті, а з 1947 – жив у Кракові, де працював у Ягеллонському університеті. Кляйнер досліджував творчість поетів-романтиків, зокрема З. Красінського, А. Міцкевича. Однак найбільшу увагу приділив Ю. Словацькому (є автором чотиритомної праці про нього). Кляйнер – автор багатьох праць з історії та теорії літератури, серед яких: «Студія з теорії літератури та філософії» (1925), «Нарис історії польської літератури: у двох томах» (1932, 1939)¹³.

Під керівництвом Юліуша Кляйнера Богдан Ігор Антонич написав дві семінарські роботи, зокрема: «Фантастичний світ в “Зачарованому колі” Ридла, “Затопленому дзвоні” Гауптмана і “Балладині” Словацького»¹⁴ та «Будова “Мазени” Словацького»¹⁵. Т. Пачовський згадує, що Антонич «добре писав роботи на літературні теми. Так, проф. Кляйнер високо оцінив просемінарську роботу Б. Антонича, написану на тему: «Аналіз збірки Малчевського «Кої па wzgórz», визнав її за семінарську роботу»¹⁶. На жаль, в архіві Антонича ми не знайшли свідoctва, яке би підтверджувало саме таку тему його семінарської роботи.

¹³ http://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_Kleiner

¹⁴ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Од. зб. 1. – Арк. 34.

¹⁵ Там само. – Арк. 26.

¹⁶ Пачовський Т. Наукові інтереси. – С. 336.

Натомість під керівництвом іншого професора, Євгенія Кухарського, Антонич двічі брав участь у роботі семінару з порівняльної історії польської літератури: працював над літературною бібліографією польських часописів «Варшавська бібліотека» та «Львівська газета»¹⁷, а також написав роботу під назвою «Аналіз твору Євгенія Малачевського “Там, де світить остання шибениця”»¹⁸. На превеликий жаль, жодна (за одним винятком) семінарська, а також і магістерська робота Антонича не збереглися. Можливо, вимогливий Антонич не зберігав їх, можливо, він віддавав їх своїм професорам, можливо, вони просто десь загубилися. Збереглася лише одна семінарська робота Антонича – уже згадана «Будова “Мазепи” Словацького»¹⁹, яка ніде не була опублікована і зберігається в архіві поета.

Загальний курс славістики був великим за обсягом. Вступний предмет до нього: «Польська мова у сім’ї слов’янських мов». Курс складався із загальної частини, яка передбачала вивчення основоположних предметів («Праслов’янська мова»; «Староболгарська (старослов’янська) мова»; «Староболгарські (старослов’янські) писемні пам’ятки»; «Порівняльна граматики східнослов’янських мов») та конкретнішим оглядом деяких тем («Слов’янські складені слова»; «Болгарські діалекти»; «Сербськохорватські діалекти»). Теоретична частина курсу – «Вступ до слов’янського мовознавства» та «Огляд слов’янознавства».

Славістики та деяких аспектів полоністики («Зв’язок кашубських наріч із польською мовою»; «Деякі проблеми польських особових та географічних назв») Антонича навчав професор Вітольд Ташицький (Witold Taszycki; 1898–1979), фундатор впливової школи в слов’янській ономастиці, дійсний член Польської АН (з 1939), професор Львівського (1929–1941 і 1944) і Ягеллонського (з 1946) університетів²⁰.

¹⁷ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Од. зб. 1. – Арк. 30.

¹⁸ Там само. – Арк. 35.

¹⁹ Там само. – Од. зб. 170 / 19.

²⁰ *Енциклопедія українознавства: Перевидання в Україні / Гол. ред. В. Кубійович.* – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2000. – Т. 8. – С. 3141.

Як і в кожному навчальному закладі, навчання на філософському факультеті не могло бути лише профільним. Богдан Ігор Антонич слухав курси філософського («Головні засади філософських наук») та історичного характерів («Вступ до історичних наук»; «Історія елліністичного періоду»; «Інтелектуальна та матеріальна культура в епоху Ягеллонів»; «Польща в епоху Ягеллонів: детальний огляд політичної історії»; «Польща, Литва і Русь від XIII до XVI ст.»). Варто відзначити, що лекції з філософії Антоничеві читав Казимир Твардовський (Kazimierz Jerzy Skrzypna-Twardowski; 1866–1938), видатний польський філософ і логік, засновник Львівсько-Варшавської філософської школи²¹.

Окрім цього, у заліковій книжці Антонича знаходимо кілька спеціальних курсів. Це: «Польська журналістика», «Дипломи і канцелярія Владислава Локетка», «Сучасні течії у дидактиці». Майбутній поет слухав також два мовознавчі спецкурси, зокрема «Нарис семасіології» та «Деякі проблеми індоєвропейського синтаксису». Перший з них читав професор Генрик Гертнер, другий – один з найвідоміших лінгвістів XX століття Єжи Курилович (Jerzy Kuryłowicz; 1895–1978).

Під час навчання в університеті Богдан Ігор Антонич пройшов також курси деяких іноземних мов («Англійська мова, курс для початківців»; «Початковий курс грецької мови»; «Загальноуніверситетський практичний курс італійської мови»; «Початковий курс російської мови»; «Початковий курс чеської мови»). Чеську та російську мову викладали, очевидно, в контексті загальної славістичної підготовки.

За таким самим принципом вивчав Антонич і українську мову та літературу. Про цей курс хотілося б сказати окремо. Річ у тім, що через згадані вже історичні обставини повноцінного курсу української філології у Львівському університеті в часі навчання Антонича не було. Всі курси, пов'язані із україністикою, Антонич слухав завдяки тому, що в університеті працював Ян Янув (Jan Janów; 1888–1952), польський філолог, головним зацікавленням

²¹ <http://www.franko.lviv.ua/Pedagogika/histukr.htm>

якого були українські тексти 16-17 століть, здебільшого в порівнянні з польськими, та українська діалектологія Галичини. Янув закінчив Львівський університет, у 1925–1939 рр. викладав у ньому східнослов'янську філологію, після 1945 р. – працював у Краківському університеті. Оpubлікував і досліджував багато текстів, як-от апокриф «Мука Христова» кінця 16 століття, «Учительна євангелія попа Андрія з Ярослава» (1585), «Слово о лютой смерти» (17 ст.), «О вічності пекельной кінця» (17 ст.) та ін. З діалектології опублікував монографію про наддністрянську говірку свого рідного села Сівки Мошковицької (1926), про форми множини іменників у гуцульських, бойківських, наддністрянських і лемківських говірках, але найбільше уваги присвятив гуцульським говіркам, де зібрав величезний матеріал²².

Саме такі зацікавлення доктора Янува й визначали тематику курсів, які професор читав студентам: «Граматика руської мови. Описова фонетика. Словотвір»; «Огляд східнослов'янської діалектології»; «Вступ до староруської літератури»; «Староруське письменство»; «Історія давньої руської літератури»; «Слово о полку Ігоревім»; «Апокрифи у Польщі і в Русі»; «Руська паренетична і полемічна література XVI-XVII ст.».

Насамперед відзначмо, що під поняттям «руська» слід розуміти «українська» давнього періоду. З одного боку, вивчення давньої української писемності для Антонича було обов'язковим щодо навчальної програми, а з іншого, дало можливість ґрунтовно вивчити та попрацювати із давньоукраїнськими текстами, пам'ятками своєї старовини, адже проводив ці курси учений українського походження, українофіл.

Студент Антонич був активним учасником семінарів із руської філології, які проводив професор Янув, зокрема маємо два свідчення, що підтверджують його участь у них. Одне з згадує роботу Антонича «Фонетичні вправи, морфологічний розбір; словникова праця (виділення прикметникових суфіксів згідно укр.-рос. словника Б. Грінченка, том II, ст. 911–917);

²² *Енциклопедія українознавства*: Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 10. – С. 3977.

переписування 7–12 сторінок Тростянецького Євангелія»²³. Довгий перелік того, чим замався Антонич у межах семінарів Янува, говорить сам за себе: це була дуже ґрунтовна філологічна робота. Показовими є тут ще два моменти. По-перше, словник Грінченка не вкладається у часові рамки так званого «давньоруського» періоду, однак професор Янув чомусь залучив його до навчального обігу (можливо, через свої українські симпатії). Врешті, це дало можливість Антоничеві добре освоїти українську літературну мову, адже Грінченків «Словарь...» – одне із найавторитетніших її писемних джерел. По-друге, як бачимо, Антонич переписував Тростянецьке Учительне Євангеліє. Така робота є цікавим свідченням залучення студентів до індивідуальної наукової роботи професора. Бо ж якраз у час Антоничевого навчання, а саме у 1929–1931, Ян Янув займався описом та частковим видання цієї пам'ятки²⁴. Таким чином, Богдан Ігор Антонич, будучи студентом, долучився до цієї важливої справи.

Друге зі свідчень Антонича щодо участі у семінарі з руської філології: він написав реферат про Остромирове Євангеліє та працю на тему: «Проповіді Іпатія Потія», а також читав і пояснював староруські тексти²⁵.

Усі семінарські роботи та іспити Антонич складав на «відмінно». У його дипломі магістра філософії із спеціальності «польська філологія»* – теж лише «відмінні» оцінки. Звісно, такі результати – це наслідок наполегливої праці. Про те, наскільки ретельним та скрупульозним був Антонич, говорить епізод, про який згадує О. Кізлик: «Я познайомився з ним [Антоничем. – Д. І.]

²³ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Од. зб. 1. – Арк. 27.

²⁴ *Енциклопедія українознавства*: Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 9. – С. 3264.

²⁵ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Од. зб. 1. – Арк. 25.

* До головного документа Антоничевої освіти увійшли такі дисципліни: «Описова граматики сучасної польської мови»; «Описова граматики старослов'янської мови»; «Основні відомості з історичної граматики польської мови»; «Історія польської літератури, теорія літератури, поетика і стилістика»; «Політична, суспільна та культурна історія Польщі»; «Головні засади філософських наук»; «Старослов'янська мова»; «Порівняльна граматики слов'янських мов»; «Історична граматики польської мови і діалектології».

у листопаді 1932 року цілком випадково. В тому часі я позичив у бібліотеці Львівського університету працю чеського вченого Вацлава Вондрака «Порівняльна грамати́ка слов'янська» (на німецькій мові). Якраз ця книжка була потрібна Б. І. Антоничу. Він мене відшукав на кафедрі класичної філології, і я зараз же задовольнив його прохання»²⁶.

Серйозність у ставленні до навчання підтверджують університетські конспекти Антонича²⁷, у яких, окрім записів лекційного матеріалу, є велика кількість нотаток, що свідчать про наполегливі та глибокі студії. Навчальні матеріали Антонича (великі списки літератури²⁸, різноманітні схеми, процентні співвідношення вживання тих чи інших мовних форм, виписки із словників та наукових праць), які він складав при підготовці до семінарів чи які хотів самостійно опрацювати, є свідченням його ґрунтовної, свідомої, зрілої роботи над собою і водночас своєрідним прологом до подібної праці над літературним словом.

Отже, маємо всі підстави говорити про Антонича як про науковця. Чому ж Антонич не продовжував своєї наукової діяльності, заявивши про себе як про одного з найперспективніших філологів? Всі студії Антонича – як мовознавчі, так і літературознавчі – були для нього тим фундаментом, на якому він вибудовував власні візії щодо мистецтва, й літератури зокрема. Якщо в поетичній творчості він уперто працював «над вивченням норм української літературної мови <...>, виписував слова та словосполучення не тільки зі словників, а й із творів»²⁹, то щодо науково-філологічної діяльності показовим є те, що всі нотатки та чернетки Богдана Ігоря Антонича, насамперед пов'язані із вивченням славістики (як мовознавства, так і літературознавства), залишилися у ролі навчальних конспектів. Антонич ніде не друкував своїх наукових праць – починаючи від семінарських

²⁶ Кізлик О. Молодий назавжди. – С. 350.

²⁷ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Од. зб. 170 / 1-21.

²⁸ Там само. – Од. зб. 50.

²⁹ Редько Ю. У колі студентів-україністів // *Весни розспіваної князь. Слово про Антонича: Статті, есе, спогади, листи, поезії*. – С. 331.

та завершуючи магістерською роботою. У своїх статтях він виступав насамперед як митець. Ці статті мають характер теоретичних положень, есеїстики та публіцистики. Статті Антонича вписуються у жанр літературної критики, яка багато в чому вважається художньою творчістю, є елементом літературного процесу. Таким чином той акцент, який зробив Богдан Ігор Антонич щодо свого навчання у Львівському університеті, допоміг йому потім у праці над удосконаленням української літературної мови та виробив з Антонича інтелектуала, який виходить за межі вузьких наукових рамок та включається до загальнокультурного дискурсу, стає учасником живого літературного процесу.

Як уже зазначалося, відвідини навчальних занять та ґрунтовна наукова робота не були основним заняттям Антонича під час навчання в університеті. Юліян Редько, відомий мовознавець, пише, що не може Антонича «уявити поза гуртком українців, що існував у Львові в другій половині 20-х і в 30-х роках»³⁰. Цей гурток збирав всю тодішню свідому, національно-орієнтовану, творчу молодь. Учасники гуртка обговорювали проблеми літератури та мистецтва, зачитували реферати, рецитували власні твори. Серед відомих діячів української культури та науки в різний час до гуртка українців входили Петро Коструба, Євген Юлій Пеленський, Іван Ковалик, Теоктист Пачовський, Степан Щурат, Ірина Вільде та багато інших³¹.

Справді, Антонич був членом гуртка студентів українців при Науковій секції Товариства «Прихильників освіти» у Львові, навіть мав офіційне посвідчення³². Власне, цей гурток створив умови для того, аби Антонич проявив себе як літератор широкого профілю. Адже «на сходинах студенти читали й обговорювали доповіді на теми української мови та літератури, а також зарубіжної літератури. Богдан Ігор Антонич брав дуже активну участь у роботі гуртка. Часто читав свої поезії <...> Брав активну участь в обговоренні українського правопису. Обстоював потребу єдино-

³⁰ Там само. – С. 328.

³¹ Там само. – С. 329–330.

³² ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Од. зб. 1. – Арк. 22.

го українського правопису, обов'язкового для всіх українців»³³. Водночас він «цікавився зарубіжною літературою, особливо появою помітних творів, і ділився своїми враженнями з товаришами»³⁴. Як бачимо, вже у студентські часи Антонич проявляв себе як людина, якій не байдужа доля українського слова – з одного боку, та якій цікаво те, що відбувається у сучасному літературному світі – з іншого. Активна участь Антонича у студентському гуртку змусила заговорити про нього як про поета непересічного обдарування та ерудованого літературознавця. У гуртку Антонич готував та випробовував себе до майбутньої великої роботи – поетичної та літературно-критичної.

Невідомо, як склалася б доля Антонича, якби він продовжував свої наукові студії в університеті. Мар'ян Якубець згадує, що його «вражала логічність і ясність його [Антонича. – Д. І.] міркувань <...>, виникло в мене переконання, що найвищою мрією Антонича була наукова праця»³⁵. Однак поет обрав інший шлях. Він був одним із небагатьох, хто мав життя «вільного художника», тобто жив завдяки своїй творчій діяльності, а широта його зацікавлень та вроджений дар до діяльності інтелектуально-аналітичної проявили себе у численних статтях. Уже у студентські часи він був автором поетичної збірки «Привітання життя» (1931) та кількох статей. Так він почався як літератор, і так увійшов у вир літературно-мистецького життя Львова 30-х рр. ХХ ст.

³³ Хомутник М. Його цікавили краса і сила природи // *Весни розспіваної князь. Слово про Антонича: Статті, есе, спогади, листи, поезії.* – С. 335.

³⁴ Там само. – С. 335.

³⁵ Якубець М. Слово про Богдана Антонича // *Весни розспіваної князь. Слово про Антонича: Статті, есе, спогади, листи, поезії.* – С. 378.

Список навчальних курсів Богдана Ігоря Антонича*

Навчальний рік 1928-1929:

Dr. Wilhelm Bruchnalski
Dzieje umiejętności literackiej obcej i polskiej (I-III)

Dr. Wilhelm Bruchnalski
Poetyka polska (I-III)

Dr. Juljusz Kleiner
«Król Duch» (I-II)

Dr. Juljusz Kleiner
Ignacy Krasicki i jego wiek (I-II)

Dr. Juljusz Kleiner
Mickiewicz (część I). Late uniwersyteckie (III)

Dr. Juljusz Kleiner
Wyjaśnienia wstępne i ćwiczenia z zakresu historii literatury polskiej (I-III)

Dr. Eugenjusz Kucharski
Preromantyzm i romantyzm polski (I-III)

Dr. Eugenjusz Kucharski
Proseminarjum literackie (I-III)

* Список курсів, які відвідував Богдан Ігор Антонич, навчаючись у Львівському університеті Яна Казимира. Подаємо за заліковою книжкою (kniżeczka legitymacyjna) Антонича (ЛННБУ ім. В. Стефаніка. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 54–80). В першому рядку – ім'я та прізвище викладача, у другому – назва курсу, в дужках – номер триместру.

- Dr. Henryk Gaertner
Gramatyka współczesnej polszczyzny literackiej i gwarowej (I-II)
- Dr. Henryk Gaertner
Rozwój form deklinacyjnych zaimków, przymiotników i liczebników polskich (I)
- Dr. Henryk Gaertner
Rozwój form czasownika (II-III)
- Dr. Henryk Gaertner
Proseminarium języka polskiego (II)
- Dr. Tadeusz Jahr-Splawiński
Proseminarium języka polskiego (I)
- Dr. Jan Janów
Apokryfy w Polsce i na Rusi (I)
- Dr. Jan Janów
Przegląd zabytków staroruskich (I)
- Dr. Jan Janów
Proseminarium języka ruskiego (II)
- Dr. Jan Janów
Gramatyka ruska (Słowotwórstwo) (III)
- Dr. Kazimierz Twardowski
Główne zasady nauk filozoficznych (I-II)
- Charles Irvine
Język angielski, kurs dla początkujących (I-III)
- Dr. Władysław Chodaczek
Kurs elementarny języka greckiego (I-III)
- Bolesław Czuruk
Kurs niższy języka rosyjskiego (I-III)

Навчальний рік 1929-1930:

- Dr. Wilhelm Bruchnalski
Czasopiśmiennictwo polskie (I-III)
- Dr. Juljusz Kleiner
Adam Mickiewicz. Okres twórczości młodości (I)

- Dr. Juljusz Kleiner
Ignacy Krasicki i jego wiek (II-III)
- Dr. Juljusz Kleiner
Lektura polska i literatura w szkole średniej (I-III)
- Dr. Juljusz Kleiner
Seminarjum historii literatury polskiej (I-III)
- Dr. Eugenjusz Kucharski
Ćwiczenia z porównawczej historii literatury polskiej (seminarium wy-
ższe/niższe) (I-III)
- Dr. Henryk Gaertner
Słowotwórstwo polskie (I-III)
- Dr. Henryk Gaertner
Zarys dziejów języka polskiego (I, III)
- Dr. Henryk Gaertner
Seminarjum niższe języka polskiego (I-III)
- Dr. Zygmunt Szejkowski
«Emancypantki» i «Faraon» Bolesława Prusa (I-II)
- Dr. Zygmunt Szejkowski
Twórczość dramatyczna Jozefa Szujskiego (III)
- Dr. Jan Janów
Proseminarjum języka ruskiego (II)
- Bolesław Czuruk
Kurs języka rosyjskiego (I-III)
- Dr. Kazimierz Ajdukiewicz
Główne zasady nauk filozoficznych (I-II)
- Dr. Stanisław Zakrewski
Polska, Litwa i Ruś od w. XIII do XVI (I-III)
- Dr. Kazimierz Hartleb
Kultura umysłowa i materialna w epoce Jagiellonów (I-III)
- Dr. Kazimierz Hartleb
Ćwiczenia historyczne (I-III)
- Konstanty Chyliński
Historja okresu hellenistycznego (I-III)

Dr. Eugenjusz Kucharski
Teorja i analiza epiki (I-III)

Dr. Łucja Charewiczowa
Wstęp do nauk historycznych (I-III)

Dr. Witold Taszycki
Wstęp do jezykoznauctwa slowiańskiego (II-III)

Dr. Witold Taszycki
Słowiańskie wyrazy złożone (II-III)

Dr. Witold Taszycki
Seminarjum słowiańskie niższe (II)

Dr. Karol Maleczyński
Dyplomy i kancelarja Władysława Łokietka (II-III)

Навчальний рік 1930-1931:

Wilhelm Bruchnalski
Historja literatury polskiej w XVI wieku (I-III)

Wilhelm Bruchnalski
Źródłoznawstwo historii literatury polskiej (II-III)

Wilhelm Bruchnalski
Źródłoznawstwo historii literatury polskiej (I-III)

Juljusz Kleiner
Ignacy Krasicki (I)

Juljusz Kleiner
Teorja i metody badań literackich (II-III)

Juljusz Kleiner
Zarys rozwoju literatury polskiej w wiekach XIX i XX (I-III)

Juljusz Kleiner
Lektura i literatura polska w szkole średniej (I-III)

Juljusz Kleiner
Seminarjum historii literatury polskiej (I-III)

Eugenjusz Kucharski
Antoni Malczewski. Źycie i twórczość

Henryk Gaertner
Składnia polska (I-III)

Henryk Gaertner
Zarys dziejów języka polskiego (wiek XV I XVI) (I, III)

Henryk Gaertner
Seminarjum wyższe języka polskiego

Witold Taszycki
Wybrane zagadnienia z zakresu polskich nazw osobowych i miejscowych (I)

Witold Taszycki
Dialekty bułgarskie (II)

Witold Taszycki
Dialekty serbskochoorwackie (III)

Witold Taszycki
Język starobułgarski (starocerkiewnosłowiański) (I-II)

Witold Taszycki
Polszczyzna w rodzinie języków słowieńskich (III)

Witold Taszycki
Zarys słowianoznawstwa (I-III)

Witold Taszycki
Wyższe seminarjum słowiańskie (I-III)

Jan Janów
Seminarjum filologii ruskiej niższe (I-III)

Kazimierz Sośnicki
Współczesne prądy dydaktyczne (I-III)

Stanisław Zakrewski
Polska za Jagiellonów ze szczególnem uwzględnieniem dziejów politycznych

Agathon Koniř
Kurs niższy języka czeskiego (I-III)

Henryk Gaertner
Dydaktyka gramatyki polskiej (I-III)

Навчальний рік 1931-1932:

Juljusz Kleiner

Wstęp do dziejów romantyzmu w Polsce (I)

Juljusz Kleiner

Teorja imetodyka badań literackich (II-III)

Juljusz Kleiner

Zarys rozwoju literatury polskiej w w. XIX i XX (I-III)

Henryk Gaertner

Historyczna głośownia języka polskiego (I-III)

Henryk Gaertner

Dydaktyka nauki o języku polskim (I-III)

Henryk Gaertner

Seminarjum wyższe języka polskiego (I-III)

Witold Taszycki

Wstęp do dziejów języka polskiego (I)

Witold Taszycki

Gramatyka opisowa średniowiecznej polszczyzny (II-III)

Witold Taszycki

Język prasłowiański (I-II)

Witold Taszycki

Stosunek narzeczy kaszubskich do języka polskiego (III)

Witold Taszycki

Seminarjum słowiańskie wyższe (I-III)

Jan Janów

Gramatyka ruska. Fonetyka opisowa języka ruskiego (I)

Jan Janów

Słowo o połku Igora (II)

Jan Janów

Ruskie piśmiennictwo parenetyczne i polemiczne XVI i XVII wieku (III)

Jan Janów

Wstęp do piśmiennictwa staroruskiego (I-II)

Jan Janów

Seminarjum filologii ruskiej wyższe (I-III)

Laura Gelleich

Lektorat języka włoskiego ogólnouniwersytecki (I-III)

Навчальний рік 1932-1933:

Henryk Gaertner

Wstęp do nauki o języku polskim (I)

Henryk Gaertner

Najdawniejsze teksty prawnicze jako źródło do dziejów polszczyzny (II)

Henryk Gaertner

Cechy gwarowe średniowiecznej polszczyzny (III)

Henryk Gaertner

Zarys semasyologii (I)

Henryk Gaertner

Słowotwórstwo imion i zaimków (II-III)

Henryk Gaertner

Teoria gramatyki a praktyczne nauczanie języka polskiego w szkołach średnich (I-III)

Henryk Gaertner

Seminarjum wyższe języka polskiego (I-III)

Jerzy Kuryłowicz

Wybrane problemy składni indoeuropejskiej (I-III)

Eugenjusz Kucharski

Teoria literatury. Część I: Formy literackie (I-III)

Eugenjusz Kucharski

Aleksander Fredro. Życie i twórczość (I-III)

Witold Taszycki

Gramatyka porównawcza języków ruskich (I-II)

Witold Taszycki

Zabytki starobułgarskie (starocerkiewno-słowiańskie) (III)

Jan Janów

Piśmiennictwo staroruskie (I)

Jan Janów

Historja literatury ruskiej starszej (II)

Jan Janów

Gramatyka ruska (słowotwórstwo) (III)

Jan Janów

Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej (III)

Jan Janów

Seminarjum wyższe filologii ruskiej (I-III)

Диплом магістра філософії
Богдана Ігоря Антонича*

Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie
Wydział Humanistyczny
L. 1071

DYPLOM MAGISTRA FILOZOFJI

Pan Bogdan Antonicz
urodzon dnia 5 października 1909 roku w Nowicy pow. Gorlice
odbył przepisane studia w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie
na Wydziale Humanistycznym
w zakresie filologii polskiej
i zdał następujące egzaminy:

z gramatyki opisowej współczesnej polszczyzny	z wynikiem bardzo dobrym
z gramatyki opisowej języka starocerkiewno-słowiańskiego	z wynikiem bardzo dobrym
z podstawowych wiadomości z historycznej gramatyki języka polskiego	z wynikiem bardzo dobrym
z historii literatury polskiej naraz z teorią literatury, poetyką i stylistyką	z wynikiem bardzo dobrym

* Подаємо за оригіналом документа (ЛННБУ ім. В. Стефаніка. – Від. ру-
коп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 20).

z historii politycznej, ustrojowej i kulturalnej Polski	z wynikiem bardzo dobrym
z głównych zasad nauk filozoficznych	z wynikiem bardzo dobrym
z języka starocerkiewnosłowiańskiego	z wynikiem bardzo dobrym
z porównawczej gramatyki języków słowiańskich	z wynikiem bardzo dobrym
z gramatyki historycznej języka polskiego i dialektologii (egzamin ostateczny)	z wynikiem bardzo dobrym

oraz przedstawił z wynikiem bardzo dobrym pracę magisterską
na temat «Znachenie czasowników z przyrostkiem -ną»

Wobec tego Rada Wydziału Humanistycznego
Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie
na wniosek Komisji Egzaminacyjnej nadaje
Panu Bogdanowi Antoniczowi stopień

MAGISTRA FILOZOFJI
JAKO DOWÓD ZAKOŃCZENIA STUDJÓW WYŻSZYCH
W ZAKRESIE

filologii polskiej

We Lwowie, dnia 23 maja 1934 r.

REKTOR
(Dr. Jan Czekanowski)

DZIEKAN

PRZEWODNICZĄCY KOMISJI EGZAMINACYJNEJ